

Kâzım Karabekir Paşa'nın Yetim Çocuklarının Ankara ve İstanbul Ziyaretleri

Pınar Tuna*

Özet

Bu çalışmada, Kâzım Karabekir Paşa'nın Doğu Cephesinde himayesine alıp yetiştirdiği yetim çocukların Ankara ve İstanbul ziyaretleri incelenmiştir. Bu ziyaretler, Türk kamuoyunun dikkatini yetim çocuklar üzerine çekmesi adına olduğu kadar, Kâzım Karabekir Paşa'nın toplumsal duyarlılığını ve çocukların eğitimine yönelik katkılarını göstermesi açısından da önem taşımaktadır. Yetim çocuklar, Kâzım Karabekir Paşa'yla birlikte 11 Ekim 1922 tarihinde Trabzon vapuruyla önce İnebolu'ya gelmişlerdir. Ardından Kâzım Karabekir Paşa 15 Ekim 1922'de, yetim çocuklar ise 24 Ekim 1922'de Ankara'ya varmışlardır. Çocuklar, Ankara'da askeri ve mülki yetkililerin yanı sıra kalabalık bir halk kitlesi tarafından karşılanmıştır. Çocuklar yirmi sekiz gün boyunca Ankara'da kalarak çeşitli faaliyetlerde bulunmuşlardır. Bu çerçevede Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın da katıldığı bir müsamere vermiş ve Himaye-i Etfâl yararına verilen konsere katılmışlardır. Bu faaliyetlerin ardından yetim çocuklar, 21 Kasım 1922'de Ankara'dan ayrılarak Bursa'ya gitmişlerdir. Burada da bir süre kaldıktan sonra Bursa Türk Ocağı'nın düzenlediği bir yolculuk ile 13 Nisan 1923'te Mudanya üzerinden İstanbul'a gelmişlerdir. Yetim çocukları gelişlerinde, askeri ve mülki yetkililerin yanı sıra kalabalık bir halk kitlesi coşkulu bir şekilde karşılamıştır. 22 Mayıs 1923 tarihine kadar İstanbul'da kalan çocuklar, Ankara'da olduğu gibi birçok etkinlikte bulunmuşlardır. Bu kapsamda Darülfünun ve Himaye-i Etfâl Cemiyetinin de içerisinde yer aldığı bazı kurumları ziyaret etmişler ve çeşitli konulara ilişkin müsamereler vermişlerdir. Çocuklar otuz dokuz gün süren İstanbul ziyaretini de başarılı bir şekilde tamamlayarak tekrar Bursa'ya dönmüşlerdir.

Kâzım Karabekir Paşa'nın yetim çocuklarının Ankara ve İstanbul ziyaretleri kamuoyunda geniş bir yankı yaparak büyük bir ilgi ve beğeni toplamıştır. Ayrıca bu çocukları himaye edip örnek bir şekilde yetiştiren Kâzım Karabekir Paşa'ya da özel bir önem verilerek kendisinin çabalarından övgüyle söz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Doğu Cephesi, Gazi Mustafa Kemal Paşa, İstanbul, Kâzım Karabekir Paşa, Yetim Çocuklar.

* Dr., İstanbul/TÜRKİYE, ptaser80@gmail.com, ORCID: 0000-0003-1805-5053,
DOI: 10.37879/9789751756480.2023.19

Ankara and Istanbul Visits of Kâzım Karabekir Pasha's Orphan Children

Abstract

In this study, Ankara and Istanbul visits of the orphans that Kâzım Karabekir Pasha took under his protection and raised on the Eastern Front were examined. These visits are important not only to draw the attention of the Turkish public to orphans, but also to show the social sensitivity of Kâzım Karabekir Pasha and his contributions to the education of children. Orphan children first came to Inebolu on the Trabzon ferry on October 11, 1922, together with Kâzım Karabekir Pasha. Then, Kâzım Karabekir Pasha arrived in Ankara on October 15, 1922, and the orphans arrived in Ankara on October 24, 1922. Children were welcomed by a crowd of people in Ankara as well as military and civil authorities. The children stayed in Ankara for twenty-eight days and engaged in various activities. In this context, they gave a performance in which Ghazi Mustafa Kemal Pasha also participated and they participated in the concert given for the benefit of Himaye-i Etfâl. After these activities, orphaned children left Ankara on 21 November 1922 and went to Bursa. After staying here for a while, they came to Istanbul over Mudanya on 13 April 1923 with a journey organized by the Bursa Turkish Hearth. Upon their arrival, the orphans were greeted enthusiastically by the military and civil authorities, as well as by a crowd of people. The children who stayed in Istanbul until May 22, 1923, participated in many activities as in Ankara. In this context, they visited some institutions, including Darülfünun and Himaye-i Etfâl Society, and gave performances on various subjects. After successfully completing their Istanbul visit, which lasted for thirty-nine days, the children returned to Bursa.

The visits of the orphaned children of Kâzım Karabekir Pasha to Ankara and Istanbul attracted a great deal of attention and admiration by making a wide public repercussion. In addition, special attention was given to Kâzım Karabekir Pasha, who protected these children and raised them in an exemplary way, and his efforts were praised.

Keywords: The Eastern Front, Ghazi Mustafa Kemal Pasha, Istanbul, Kâzım Karabekir Pasha, Orphan Children.

Giriş

Kâzım Karabekir Paşa, askerlik yaşamı boyunca yetim çocuklarla ilgilenmiş ve onları açtığı okullarda eğiterek topluma faydalı bireyler haline getirmeyi

amaçlamıştı. Bu bağlamda Birinci Dünya Savaşı sırasında görev yaptığı cephelerdeki çocuklarla ilgilendiği gibi Mondros Mütarekesi'nin ardından atandığı Erzurum merkezli 15. Kolordu Kumandanlığı döneminde de savaş ve Ermeni mezalimi sonucu yetim kalan çocukları koruması altına almış ve bunlar için çeşitli eğitim kurumları açmıştı.¹ 1 Mayıs 1920'de Erzurum Çocuklar Ordusunun teşkilatını kurmuş ve bu ordunun kumandanlığıyla 1.100 şehit çocuğundan oluşan Birinci Avcı Gürbüz Alayının fahri kumandanlığını üstlenmişti.² Bu süreçte Sarıkamış'ı bir Çocuklar kasabası haline getirmiş ve çocuk eğitiminde kuramsal ve söze dayalı yöntemden çok mesleki ve sanat eğitimine ağırlık vermişti.³ Böylece mesleğe yönelik okullaşmanın ve bu kapsamda bilgili insan yetiştirmenin gereği üzerinde durmuştu.⁴

Kâzım Karabekir Paşa, gerek korumasına aldığı çocukları tanıtmak gerekse çocuklarının bilgi ve becerilerini artırmak için çeşitli geziler düzenlemişti. Bu çerçevede 9 Ağustos 1922'de görev yaptığı bölgede denetime çıkarken, Birinci Avcı Gürbüz Alayını da 14 Ağustos'ta Sarıkamış'tan Trabzon'a göndermişti. Çocuklar Trabzon'dan Ankara'ya geçecek ve kendisi de TBMM toplantılarına katılmak üzere Ankara'ya gidecekti. Batı Cephesi'ndeki zaferin ardından çocuklarla birlikte Ankara'ya gelmek için 29 Eylül'de Başkumandan Gazi Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği bir telgrafla Paşa'nın iznini alan Kâzım Karabekir Paşa, 9 Ekim'de 55 çocuktan oluşan müfreze ve onların üç subay öğretmeniyle Trabzon'dan ayrılmıştı.⁵

- 1 Kâzım Karabekir, *Çocuk Davamız*, yay. haz. Ziver Öktem, 2. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2019, s. 11, 14; Nuri Köstüklü, *Kâzım Karabekir ve Eğitim*, 5. Baskı, Çizgi Kitabevi Yayınları, Konya 2009, s. 97; Cevdet Küçük, "Kâzım Karabekir (1882-1948)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C 25, Ankara 2002, s. 150-151; Muhammet Erat, "Kâzım Karabekir (1882-1948)", *Atatürk Ansiklopedisi*, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/kazim-karabekir-1882-1948/>, son erişim tarihi: 10.03.2022.
- 2 Kâzım Karabekir, *Çocuklara Öğütlerim*, yay. haz. Faruk Özerengin, Emre Yayınları, İstanbul 1995, s. 227; Kâzım Karabekir, *İstiklâl Harbimiz*, C 2, 3. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2010, s. 768-769; M. Fahrettin Kırzoğlu, *Kâzım Karabekir*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1991, s. 158.
- 3 Makbule Sarıkaya, "Bir "Çocuk Kasabası" Sarıkamış", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Yıl 11, S. 23, Erzurum 2004, s. 238; Ali Çiftçi, *Kâzım Karabekir'in Siyasal Hayatı*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2005, s. 379.
- 4 Zekeriyya Uludağ, "Kâzım Karabekir'in Eğitimle İlgili Düşüncelerinin Değerlendirilmesi", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C XIII, S. 38, Temmuz 1997, s. 495.
- 5 *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyanmeleri IV*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1991, s. 492; Karabekir, *Çocuk Davamız*, s. 68-69; Karabekir, *İstiklâl Harbimiz*, s. 1289; Köstüklü, *age.*, s. 136.

Bu çalışmada Kâzım Karabekir Paşa'nın yetim çocuklarının Ankara ve İstanbul ziyaretleri ele alınmıştır. Bu kapsamda çocukların Ankara ve İstanbul'da gerçekleştirdiği etkinlikler incelenmiş ve gerek bu ziyaretleri gerekse Kâzım Karabekir Paşa'nın çocukların eğitimine yaptığı katkıyı vurgulayan değerlendirmeler ele alınmıştır.

1. Doğu Cephesi Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa ve Yetim Çocukların Ankara'ya Gelişleri

Trabzon'dan İnebolu yoluyla Ankara'ya geçecek olan Doğu Cephesi Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa beraberinde, TBMM'ye teşekkürlerini sunmak isteyen “*şüheda evladından*” oluşan bir kabile de getirmekteydi.⁶ 11 Ekim 1922'de İnebolu'ya gelen Kâzım Karabekir Paşa ile yetim çocuklar İnebolu halkı tarafından samimi bir şekilde karşılanmıştı. Çocuklar iki üç gün Kastamonu'da ve bir gün de Çankırı'da buradaki mekteplerin misafiri olduktan sonra Ankara'ya geçeceklerdi.⁷ Kâzım Karabekir Paşa ise 12 Ekim akşamı çocuklardan ayrı olarak İnebolu'dan Kastamonu'ya varmış, 14 Ekim sabahı buradan ayrılarak geceyi Çankırı'da geçirmişti. 15 Ekim sabahı saat iki buçukta Ankara'ya gelmiş ve kendisi büyük bir saygıyla karşılanmıştı.⁸ Hatta TBMM Başkanı ve Başkumandan Gazi Mustafa Kemal Paşa, Kâzım Karabekir Paşa'nın Çankırı'dan çıktığını öğrenince kendisini karşılamak için Heyet-i Vekile erkânıyla Ankara'ya bir iki saat mesafe uzaklığa gitmişti. Ankara'ya gelindiğinde TBMM'ye gidilmiş, burada Kâzım Karabekir Paşa ziyaretleri kabul etmiş ve ardından ikametine ayrılan Erkân-ı Harbiye Dairesine geçmişti.⁹

6 “Kâzım Karabekir Paşa”, *Hâkimiyet-i Millîye*, 11 Teşrin-i evvel 1338/1922, s. 1; “Şark Darüleytamları Yavruları Şehrimizde..”, *Anadolu'da Yeniğün*, 27 Teşrin-i evvel 1338/1922, s. 3.

7 “Kâzım Karabekir Paşa İnebolu'da”, *Hâkimiyet-i Millîye*, 12 Teşrin-i evvel 1338/1922, s. 4; “Kâzım Karabekir Paşa Hazretleriyle Birlikte..”, *Anadolu'da Yeniğün*, 16 Teşrin-i evvel 1338/1922, s. 2. Yetim çocuklar, İnebolu ve Kastamonu'da takdirle karşılanan müsamereler vermişlerdi. Bu konuda bk. Mustafa Eski, “Kâzım Karabekir Paşa'nın Kastamonu'dan Geçışı”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C XI, S. 32, Temmuz 1995, s. 434, 439-440. Kâzım Karabekir Paşa ve çocuklarının, Trabzon'dan Ankara'ya doğru gerçekleşen seyahatleri için ayrıca bk. Karabekir, *Çocuk Davamız*, s. 69.

8 “Kâzım Karabekir Paşa Hazretleri”, *Hâkimiyet-i Millîye*, 13 Teşrin-i evvel 1338/1922, s. 2; “Kâzım Karabekir Paşa”, *Hâkimiyet-i Millîye*, 15 Teşrin-i evvel 1338/1922, s. 2; “Kâzım Karabekir Paşa Hazretleriyle Birlikte..”, *Anadolu'da Yeniğün*, 16 Teşrin-i evvel 1338/1922, s. 2; “Şark Fatih ve Şark Cephemizin Nâm-dâr Kumandanı Şehrimizde”, *Anadolu'da Yeniğün*, 16 Teşrin-i evvel 1338/1922, s. 1; “Kâzım Karabekir Paşa Hazretleri”, *Hâkimiyet-i Millîye*, 16 Teşrin-i evvel 1338/1922, s. 1.

9 “Şark Fatih ve Şark Cephemizin Nâm-dâr Kumandanı Şehrimizde”, *Anadolu'da Yeniğün*, 16 Teşrin-i evvel 1338/1922, s. 1; Erat, agm.

Kâzım Karabekir Paşa, aynı gün Hâkimiyet-i Milliye gazetesine yaptığı açıklamada Ankara'ya ilk defa geldiğini söylemiş ve Doğu vilayetlerindeki faaliyetleri hakkında bilgi vermişti. Bu bağlamda Rus orduları doğudan çekildikten sonra harap olan Doğu vilayetlerindeki yetimlerin dikkatini çektiğini belirtmişti. O sırada görevi nedeniyle yetimlerle uzun süre ilgilenememiş ve ancak birkaç yetim ölümden kurtarılabilmişti. Mütareke'nin ardından Tekirdağ'da kumandanlığını üstlendiği kolordudayken ülkenin her tarafında yüz binlercesine rastlanan bu çocukları yetiştirmeyi düşünmüştü. Ülkenin geçirdiği buhran dolayısıyla yönetim bu çocuklarla ilgilenemediğinden kendisi çocukları kurtarmak için ilk çare olarak Kolordu Sanayi Takımından terhis edilenlerin yerine çocukları yerleştirmişti. Bu girişiminde başarılı olması kendisini cesaretlendiren Doğu Cephesi'nde bulunduğu sürece konuyla ilgilenmeyi sürdürmüştü.¹⁰

Kâzım Karabekir Paşa, aynı gün Anadolu'da Yenigün gazetesine de Erzurum ve Sarıkamış yöresinde yetimlere yönelik yaptığı girişimleri hakkında bilgi vermişti. O ana değin buradaki yatılı okullarda eğitim görüp sanat öğrenen yetimlerin sayısı 1.500'dü. Ayrıca birçok yatılı olmayan öğrenci vardı ve bu çocukların hepsi sokaklarda bulunup çeşitli mekteplere alınmış şehit çocuklarıydı. Bu mektepler Doğu Cephesi Askerî Sanayi Alaylarına bağlanmış ve bütün masrafları askerî bütçeden ödenmişti. Bununla birlikte çocuklar ordunun terzilik, kunduracılık, sağlık, baytarlık ve elektrik gibi birçok ihtiyacını karşıladığından hatta halkın işlerini de gördüğünden bütçeye yük olmuyorlardı. Çocukların sağlıklarına da özen gösterilmiş ve bunun için idman ve müzik temel alınmıştı. Bu açıklamalardan sonra Kâzım Karabekir Paşa, çocukların gelecekte ülkeye faydalı olacaklarına dair düşüncelerini şu sözlerle ifade etmişti: *"Fikrimce yarın kurtardığımız bu havalıyı çocuklar sanat, ticaret ihtiyaçlarından kurtaracaklar, memleket için de pek kıymetli askerler ve fertler olacaklardır."*¹¹ Bu açıklamalarının ardından Kâzım Karabekir Paşa, Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın davetlisi olarak Çankaya'daki köşke gelmişti. 16 Ekim sabahı ise Kâzım Karabekir Paşa, Gazi Mustafa Kemal ve Refet Paşalarla birlikte Ankara'dan Bursa'ya gitmişti.¹²

10 "Paşa Hazretlerinin "Hâkimiyet-i Milliye" İle Mülakatı", *Hâkimiyet-i Milliye*, 16 Teşrin-i evvel 1338/1922, s. 1; Karabekir, *Çocuk Davamız*, s. 135-136.

11 "Kâzım Karabekir Paşa Hazretleriyle Mülakat..", *Anadolu'da Yenigün*, 16 Teşrin-i evvel 1338/1922, s. 2.

12 "Paşa Hazretlerinin "Hâkimiyet-i Milliye" İle Mülakatı", *Hâkimiyet-i Milliye*, 16 Teşrin-i evvel 1338/1922, s. 2; "Başkumandanımızın Müfârekatı", *Hâkimiyet-i Milliye*, 17 Teşrin-i evvel 1338/1922, s. 3; Karabekir, *Çocuk Davamız*, s. 69; Kâzım Karabekir, *Günlükler (1906-1948)*, Çeviriyazı: Budak Kayabek, haz. Yücel Demirel, C 2, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2009, s. 821.

Yetim çocuklar ise müdür ve öğretmenleri olan üç subayla birlikte 24 Ekim 1922 öğleden sonra saat üçte Çankırı'dan Ankara'ya gelmişlerdi. Çocukları Çankırı Kapı'da Maarif Vekâleti adına Özel Kalem Müdürü İzzet Ulvi ve Merkez Kumandanlığı yardımcısı Binbaşı Rüşühi Beylerle ordugâhtan bir bölük piyade, Mekteb-i Sultânî öğretmenleri ve öğrencileriyle bando karşılaşmıştı.¹³ Bu sırada yapılan bir değerlendirmede, çocukların gelişinin vatandaşların ağlamasına neden olacak kadar duygulu anlar yaşamasına yol açtığı belirtilmişti. Çocukların birçok şeyden yoksun oldukları düşünülmüşse de o bölgedeki Türk askerleri ve halkı çocukları korumuş ve öksüzlük çekmelerini engellemişti. Nitekim beş buçuk yaşındaki Tercanlı Rıza'ya “*Baban kim evladım?*” diye sorulduğunda “*Kâzım Karabekir Paşa!*” cevabı alınmıştı.¹⁴

Çocuklar TBMM'ye doğru yürürken en önde sancakları, yanlarında sancaklarını korumaya görevli süngülüleri vardı. Sancağı taşıyan çocuğun omzundan geçen kurdelede “*Birinci Gürbüz Alay*” yazılıydı. Sancağın arkasından yürüyen çocuklar, alkışlar arasında Meclis bahçesine girmişlerdi. On üç yaşından beş buçuk yaşına kadar sıralanmış bir şekilde yürüyen çocuklardan biri seyahatlerindeki amacı şu cümleyle ifade etmişti: “*Biz Şark Cephesi'nin şehit çocukları namına, Büyük Millet Meclisi Reisi Başkumandan babamızın ve diğer babalarımızın ellerini öpmeye geldik.*”¹⁵ Bunun üzerine Kırşehir milletvekili Müfit [Kurutluoğlu] Efendi, Meclis ve Meclis Başkanı'nın kucak ve kollarının kendilerine daima açık olduğunu, Meclisin onlar için bir baba olacağını ve kendilerinin kesinlikle öksüz olmadıklarını söyleyip çocuklara hoş geldin demişti. Müfit Efendi'nin konuşmasının ardından çocuklar, Kâzım Karabekir Paşa tarafından yazılıp bestelenen “*İstiklâl Marşı'nı*”¹⁶ okumuşlardı. Alkışlar arasında marş tamamlandıktan sonra çocuklar, Meclise alınarak kendilerine bisküvi ve çay ikram edilmiş ve milletvekilleriyle görüşmüşlerdi. Sonrasında, Ankara'da kaldıkları süre boyunca misafir olacakları iki numaralı

13 “Şark Vilayetlerinin Şehit Yavruları”, *Hâkimiyet-i Millîye*, 22 Teşrin-i evvel 1338/1922, s. 3; “Şehit Yavruları Bugün Geliyor”, *Hâkimiyet-i Millîye*, 24 Teşrin-i evvel 1338/1922, s. 3; “İki Müsâferet”, *Hâkimiyet-i Millîye*, 25 Teşrin-i evvel 1338/1922, s. 1; “Şehit Yavruları”, *Hâkimiyet-i Millîye*, 25 Teşrin-i evvel 1338/1922, s. 2.

14 “İki Müsâferet”, *Hâkimiyet-i Millîye*, 25 Teşrin-i evvel 1338/1922, s. 1.

15 “Şehit Yavruları”, *Hâkimiyet-i Millîye*, 25 Teşrin-i evvel 1338/1922, s. 2. Anadolu'da Yeniğün gazetesine göre yetim çocuklar, 25 Ekim günü öğleden sonra TBMM'ye gelerek görüşmeleri dinlemişlerdi. Bk. “Şark Darüleytamı Talebesi”, *Anadolu'da Yeniğün*, 26 Teşrin-i evvel 1338/1922, s. 3.

16 Kâzım Karabekir Paşa bu marşı, Doğu Cephesi'nde bulunduğu sırada yazıp bestelemişti. Bk. Karabekir, *İstiklâl Harbimiz*, s. 1244-1245.

hastaneye gitmek üzere Meclisten ayrılmışlardı. Çocuklar ayrılırken Erzurum milletvekili Hüseyin Avni [Ulaş] Bey şunları söylemişti:

Çocuklarım: Bugün Şark'ın selamını bize getirdiğiniz zaman derin hürmetlerle bu selamı karşılayan mebus babalarınız üzerinde azim tesir hâsıl oldu. Sizin babalarınız; memleketin muhafazası ve dinin selameti için feda-yı can ettiler.

Millet babası olan mebuslar; size hayırlı bir istikbal hazırlamaktadırlar ve sizleri bağrılarına basmakla bahtiyardırlar; var olunuz... Sizler, zulüm altında inleyerek ölen zavallıların evlatlarıdır. Siz de mümkünse bu memleket ve vatan için canınızı feda edin.. Feda edin ki beşeriyet saadete nail olsun.. Sizler, bizlere hayrî'l-halef [hayırlı evlat] olacaksınız.. Bizim üzerimizde pek büyük tesirler bıraktınız, sizleri gördükçe hem ağlıyor ve hem de muhterem Kâzım Paşa Hazretleriyle müşfik [şefkatli] mürebbilerimize [eğitmenlerinize] karşı derin minnetler hissediyoruz.

İnşallah hep mesut yaşarsınız. Allah sizi de mesut etsin yavrularım...¹⁷

TBMM'deki 25 Ekim 1922 tarihli oturumda Gelibolu Milletvekili Celâl Nuri [İleri] Bey ve arkadaşları ise aynı dönemde Ankara'da bulunan Darülfünun öğrencileriyle yetim çocuklara “iltifat” edilmesine ilişkin bir önergeyi Meclise sunmuşlardı. Buna göre biri vatanın doğusundan diğeri de batısından iki mektepli kafilesi Meclise saygılarını sunmak için gelmişlerdi. Doğudan gelenler, ebeveynleri Ermeniler tarafından şehit edilen yetimlerdi ve bu çocukları Edirne milletvekili Kâzım Karabekir Paşa millî bir metot ışığında yetiştirmektedir. Darülfünun öğrencilerinden de söz edildikten sonra her iki öğrenci grubuna Meclis Başkanlığı aracılığıyla Meclisin iltifat etmesi teklif edilmişti. Önerge okunduktan sonra Birinci Başkanvekili Vehbi [Çelik] Efendi, bu gibi gençlerin çoğalması ve başarıyla yetişerek ülke savunmasında faydalı olmaları dileğinde bulunmuştu. O ana kadar bu gençlerin çabalarını herkesin takdir ettiğini vurgulayan Vehbi Efendi, küçüklerin de millet sayesinde büyümelerini ve yetişkin birer birey olmaları arzusunu ifade etmişti.¹⁸

Ankara basınında Kâzım Karabekir Paşa ile onun yetiştirdiği yetim çocuklara ilişkin değerlendirmeler kaleme alınmıştı. Bu çerçevede Kâzım Karabekir Paşa'nın şehit yavruları için büyük yardımlarda bulunduğu ve çocuklara millî bir eğitim vermeyi

17 “Şehit Yavruları”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 25 Teşrin-i evvel 1338/1922, s. 2.

18 *TBMM. Zabıt Ceridesi (TBMM ZC)*, Devre I, C 24, 126. İçtima, 25.10.1338, s. 147; “Darülfünun Heyeti ve Şehit Yavruları Mecliste”, *Anadolu'da Yenigün*, 26 Teşrin-i evvel 1338/1922, s. 2.

başardığı vurgulanmıştı.¹⁹ Diğer yandan kendisi, büyük bir asker olmasının yanı sıra büyük bir eğitim uzmanıydı. Savaş bitince anne ve babalarını Ermenilerin katlettiği binlerce yetimi toplayıp Sarıkamış'ı bir “Çocuklar Şehri” haline getirmişti. Ayrıca eğitime ilişkin yeni prensipleri doğrultusunda mektepler kurmuş ve kitaplar yazmıştı. Bunların en önemlileri arasında, çocukları yeni bir hayata alıştıracak oldukça basit bir dille yazdığı “Öğütler” adlı kitap bulunmaktaydı. Bunun dışında “İbret Evi”²⁰ adı verilen bir tiyatro kurmuş ve güftelerini kendisinin yazdığı, hurafelere savaş açan oyun ve operalar yazmıştı. Bunlar çeşitli şehir ve kasabalarda çocuklar tarafından oynanmıştı. Ayrıca özellikle çocuklar tarafından hazırlanıp yayımlanan “Varlık”²¹ adında bir gazete de çıkarmıştı.²² Kâzım Karabekir Paşa'nın çabalarıyla olağanüstü bir şekilde yetiştirilen bu çocuklar, Avrupa'nın en zengin özel eğitim ve öğretim kurumlarıyla rekabet edecek bir tarzda öğrenim görmekteydiler.²³ Bu açıdan Ankara'ya getirdiği çocuklarla yarattığı mucizenin bir örneğini göstererek, kendisinin bu konuda söz söylemeye yetkili kişilerin başında geldiğini kanıtlamıştı.²⁴

Bu değerlendirmelerin dışında Batum Milletvekili Ahmed Akif [Suner] Bey, Anadolu'da Yenigün gazetesine gönderdiği bir mektupla Cephe Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa'nın, Anadolu ve Erzurum'un harp yetimlerinden 2.000 kadarını Sarıkamış'ta topladığına işaret etmişti. Bu çocuklardan sağlıklı, zeki ve medeni bir “ırfan ordusu” oluşturulmuş ve Doğu Cephesi Darüleytamı da örnek bir “ırfan ocağı” konumuna gelmişti. Ahmed Akif Bey, bu kurumun iptidai, idadi ve sanayi

19 “Kâzım Karabekir Paşa”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 11 Teşrin-i evvel 1338/1922, s. 1.

20 Kâzım Karabekir Paşa'nın “İbret Yeri/Evi” adını verdiği tiyatro, 23 Ocak 1920'de yapılan resmi bir törenle açılmıştı. Burada tiyatro oyunlarının oynanmasının dışında özellikle her oyundan önce Paşa tarafından yazılan öğütlerden üçü okunuyor ve beden eğitimiyle ilgili üç hareket gösteriliyordu. Ayrıca hafta içi gerekirse ordu mensuplarına ya da halka çeşitli konularda bilgilendirici konferanslar veriliyordu. Bk. Karabekir, *Çocuk Davamız*, s. 28; Yavuz Aslan, “Milli Mücadele Yıllarında Erzurum'da Halkı Bilinçlendirme ve Bilgilendirme Faaliyetlerinde Önemli Bir Tiyatro: İbret Yeri”, 9. *Uluslararası Atatürk Kongresi, Amasya 12-15 Kasım 2019, Bildiriler*, C III, yay. yaz. Erdem Ünlen, H. Aytuğ Tokur, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2021, s. 2570, 2572-2573.

21 Varlık gazetesi, 25 Ağustos 1921'den itibaren çıkarılmıştı. Bk. Karabekir, *Çocuk Davamız*, s. 47.

22 “Kâzım Karabekir Paşa Hazretleriyle Birlikte..”, *Anadolu'da Yenigün*, 16 Teşrin-i evvel 1338/1922, s. 2.

23 “Şark Cephesi'nin Yetim Yavruları Şehrimizde..”, *Anadolu'da Yenigün*, 1 Teşrin-i sâni 1338/1922, s. 2.

24 Kef. Sad, “Kâzım Karabekir Paşa Hazretleriyle Mühim Bir Mülakatımız”, *Anadolu'da Yenigün*, 8 Teşrin-i sâni 1338/1922, s. 1.

kısımlarına ayrılmış bütün şubelerini gezdiğini ve burada yetimlere verilen eğitimin hiçbir zaman aklından çıkmayacağını belirtmişti. Doğu Cephesi Darüleytamının o öğretim yılı sonundan itibaren öğrencisine diploma vermeye başlayacağını açıklayan Ahmed Akif Bey, var olan kadrosuna göre her sene 300 yetim çocuktan bazılarının idadî, bazılarının da rüşdî öğrenimiyle terzilik, kunduracılık, demircilik gibi sanatları öğrenmiş olarak diploma alacaklarını belirtmişti. Mektebi ziyaret ettikten sonra vatanın kültür hayatı, özellikle de yetimler için büyük bir emek harcayan Kâzım Karabekir Paşa'nın bu yardımını beğenmemek mümkün değildi. Ortaya çıkan bu eser, güçlü ve kararlı bir kumandan olduğu kadar büyük bir eğitimci olan Kâzım Karabekir Paşa'nın vatan yavrularına karşı hissettiği derin sevgiden ve onlara bağladığı ümittten doğmuştu. Son olarak Ahmed Akif Bey, bu tarz çağdaş kültür kurumlarının kurulup yaygınlaşması için çaba gösterilmesini Türklerin eğitim siyaseti açısından önemli görmekteydi.²⁵

2. Yetim Çocukların Ankara'daki Etkinlikleri

Yetim çocukların Ankara'daki etkinlikleri arasında müsamereler önemli bir yer tutarken, bunlar 29 Ekim 1922'de Kâzım Karabekir Paşa ve beraberindekiler Bursa'dan Ankara'ya döndükten sonra gerçekleştirilmişti.²⁶ Çocuklar, ilk müsamerelerini 3 Kasım günü öğleden sonra Cebeci'de vermişler ve silah atma yarışması ile açık havada yere çizilen Türkiye haritası üzerine yazılan coğrafi bilgilerin eğlenceli bir şekilde öğretildiği coğrafya oyunları oynamışlardı.²⁷ Müsamereye başta Gazi Mustafa Kemal Paşa olmak üzere Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Fevzi Paşa, Kâzım Karabekir Paşa, Dâhiliye Vekili Fethi Bey, birçok milletvekili, İran ve Afgan elçileriyle Rus elçilik ataşemiliteri ve Fransız temsilcisi Albay Mougin ile binlerce kişi katılmıştı. Silah atma yarışmasına katılan iki mangadan soldaki yarışa kazanmış ve kazanana ödülü Gazi Mustafa Kemal Paşa vermişti. Coğrafya oyununda çocuklar, Misak-ı Milli ile sınırları belirlenen Türk topraklarının birer haritasını yapmışlardı. Bu kapsamda sahiller ve yollar

25 “Şark Darüleytamları Yavruları Şehrimizde..”, *Anadolu'da Yenigün*, 27 Teşrin-i evvel 1338/1922, s. 3; Karabekir, *Çocuk Davamız*, s. 117-119.

26 “Paşalar Hazerâtının Şehrimize Teşrifleri”, *Anadolu'da Yenigün*, 30 Teşrin-i evvel 1338/1922, s. 1; “Şark Cephesi'nin Yetim Yavruları Şehrimizde..”, *Anadolu'da Yenigün*, 1 Teşrin-i sâni 1338/1922, s. 2.

27 “Yavrularımızın Dünkü Müsabakaları”, *Anadolu'da Yenigün*, 4 Teşrin-i sâni 1338/1922, s. 2; Köstüklü, *age.*, s. 137, dipnot 295. Müsamere için ayrıca bk. Kazım Karabekir, *Paşaların Kavgası*, yay. haz. Faruk Özerengin, 6. Baskı, Emre Yayınları, İstanbul 2005, s. 104-105; Karabekir, *Çocuk Davamız*, s. 69-70.

şeritlerle çizilmiş, büyük şehirlerin bulunduğu yerler dikilen yaftalarla belirlenmiş ve süngülü iki muhafızın ortasındaki büyük bir sancakla hükümet merkezi Ankara gösterilmişti. Ardından harita üzerinde şehirler arasındaki kara ve deniz ulaşımları gösterilmişti. Tren ve otomobiller arasında milli inkılabın canlı bir sembolü olan kağıt güzel bir şekilde tasvir edilmişti. Otomobillerin ve trenlerin hızına karşı sakin bir şekilde yol alan kağıtçıyı temsil eden çocukların yürüyüşü beğeni toplamıştı.²⁸

Müsamerenin sonunda seyircilerden birçoğu gözyaşlarını tutamamış ve Kâzım Karabekir Paşa'yı tebrik etmişlerdi. Başkumandan Gazi Mustafa Kemal Paşa da çocukları teftiş etmiş, hal ve hatırlarını sorup nasihatler vermişti. Çocukların bu müsameresine ilişkin yapılan bir değerlendirmede, Ankara'nın 3 Kasım gününü "Şehit Çocuklarının Günü" şeklinde anması yerinde bir karar olarak görülmüştü. Zira maruz kaldığı felaketler daha canlılığını korurken Doğu vilayetleri, müsameredeki seyircilere "taze filizler gibi neşe ve sıhhatle büyümüş gülbüz bir nesil" göstermişti. Bunda Kâzım Karabekir Paşa'nın emeği vardı ve sefaletin sürdüğü bir vatanın kurtuluşunu uygun görmeyen Paşa, şehit çocukları için mektepler açıp milletin medeniyete ulaşmasını bu çocukların eliyle gerçekleştirmeyi düşünmüştü.²⁹

Çocukların bu etkinliklerinin ardından aynı günün akşamı Sanatçı Neşet Bey tarafından bir konser verilmişti. Konsere Gazi Mustafa Kemal Paşa başta olmak üzere Kâzım Karabekir Paşa, vekillerden birçok kişiyle yetim çocuklar da katılmışlardı. Hatta yetim çocuklar bir gün içinde öğrendikleri şiiirleri Neşet Bey'in sanatçı oğlu Şevket'le birlikte söylemişlerdi. Oldukça başarılı bir performans gösteren çocuklar dinleyiciler tarafından alkışlanmışlardı. Her biri ayrı konular içeren bu şiiirlerden, "Mustafa Kemal Paşa Marşı" ile "Gelincik Tarlası Şarkısı" oldukça beğenilmişti.³⁰

Yetim çocuklar tarafından Himaye-i Etfâl yararına da müsamereler verilmişti. Bu kapsamda Şengül Hamamı yakınındaki mektep salonunda verilecek müsamere, salonun geniş olmaması nedeniyle dörde ayrılmıştı. Buna göre müsamerenin ilki, 4 Kasım akşamı saat yedide Heyet-i Vekile ve Büyük Millet Meclisi üyelerine, askerî ve mülki erkâna, elçilere, basın ve hayır cemiyetlerinin başkan ve üyelerine verilecekti. İkincisi, 5 Kasım günü öğleden sonra hanımlara, üçüncüsü aynı gün akşamı saat yedide subay ve memurlara verilecekti. Sonuncusu ise 6 Kasım akşamı

28 "Şehit Yavruları", *Hâkimiyet-i Milliye*, 5 Teşrin-i sâni 1338/1922, s. 4.

29 "Müsabaka Endâhtları ve Coğrafya Oyunları", *Anadolu'da Yeniğin*, 5 Teşrin-i sâni 1338/1922, s. 4.

30 "Evvelki Akşamki Müsamere", *Anadolu'da Yeniğin*, 4 Teşrin-i sâni 1338/1922, s. 2.

bütün halka verilecekti.³¹ Yarımşar ve birer lira tutarındaki biletler Himaye-i Etfâl Cemiyetinde satılmaktaydı.³²

Çocukların 4 Kasım akşamı verdiği müsamereye Gazi Mustafa Kemal, Fevzi ve Kâzım Karabekir Paşalarla Heyet-i Vekile Başkanı ve erkânı, milletvekilleri, elçiler ve basın mensupları davetli olarak katılmışlardı. Müsamereye başlamadan önce çocukların öğretmenlerinden Üsteğmen Lütfi Bey bir konuşma yapmış ve ardından müsamereye geçilmişti. On beş numaradan oluşan zengin bir programı içeren bu müsamerenin ilk numarasında “*Şarkılı Oyunlar*” vardı. Hayatın eğitimle ilgili bazı bölümlerinin müzikle temsilinden oluşan bu oyun, iptidai bir operet sahnesiydi. Eğitsel açıdan önemli faydaları olan Şarkılı Oyunlar, ülkede ilk kez “*Şarkılı İbret*” adıyla Doğu Darüleytamlarında uygulanmıştı. Bu oyunlardan birincisi sanayiye aitti ve sahne açılınca yirmi kadar işçi önlüğü giymiş çocuklardan bazıları tezgâh önünde, bazıları dikiş makinesinde ayrı ayrı sanatlarıyla uğraşıyordu. Sonra çocuklar hep birlikte bandolarıyla şarkılar söyleyip çeşitli hareketler yaparak çalışmalarının faydalarını açıklıyorlardı. Şarkılı oyunlardan bir diğeri “*On İki Aylar Oyunu*’ydü”. Sahneye her biri bir ayı temsil eden on iki küçük çocuk çıkarken, her çocuğun elinde temsil ettiği ayın bir işareti bulunuyordu. Örneğin mart ayını temsil eden küçük çocuğun elinde kazma kürek vardı ve çocuk kendisine has bir dille mart ayının kazma kürek yaktırdığını söylüyordu. Temsil edilen şarkılı oyunlardan biri de “*Gemici Şarkılı İbreti*’ydi”. Çeşitli kısımları olan bu oyun müsamerenin en parlak numarasıydı. Her biri beyaz deniz asker elbisesi giyen çocuklar sahnede müzik eşliğinde şarkı söyleyip gemici idmanları yapmışlardı. Oyunun ikinci kısmında çocuklar sahnede Osmanlı bayrağı taşıyan bir gemide yer alıyorlardı. Özellikle bir küçük yetimin masum tavırlarla gemiye Osmanlı bayrağı çekişi sürekli alkışlarla takdir edilmişti. Bu oyunun üçüncü kısmında denizciler gemide iş başındaydılar. Küçük bir kaptan komut verirken bir diğeri dümeni idare ediyordu. Gemi demir atarken müzik çalıyor ve şarkılar söylenerek alkışlar arasında perde kapanıyordu. Şarkılı oyunların dördüncüsü ve en son numarası “*Küçük Süvariler Oyunu*’ydü”. On kadar çocuk, altlarında tahtadan atları ve omuzlarında silahlarıyla sahnede hareket edip şarkı söylemişlerdi. Ayrıca çocuklar müsamerede eğitimle ilgili iki temsil de göstermişlerdi. Bunlardan biri eski mahalle mektebini anlatmaktaydı. Diğer üç perdelik “*Makine ve Mikrop*” ismini taşıyan temsilde, mektebinden köyüne

31 “Şehit Yavrularının İlk Müsameresi: Bu Akşam”, *Anadolu’da Yenigün*, 4 Teşrin-i sâni 1338/1922, s. 3.

32 “Şehit Yavruları”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 5 Teşrin-i sâni 1338/1922, s. 4; “Bu Akşam İkinci Parlak Müsamere”, *Anadolu’da Yenigün*, 5 Teşrin-i sâni 1338/1922, s. 2.

dönen bir çocuğun makine ve mikrobu anlatmak ve köylülerin batıl inançlarına bağlılıklarını yok etmek için yaptığı mücadele tasvir edilmektedir. Müsamerenin diğer numaralarını monologlar, şiirler ve idman hareketleri oluşturmaktaydı. “*Nalıncı Keseri*” ismindeki monoloğu başarıyla okuyan İsmail ile “*Elmas Yüzük*” ve “*Yalan*” monologlarını okuyan Cemil ve Talat ve özellikle “*Türklük*” şiirini okuyan İrfan epeyce alkış almışlardı. Ayrıca küçük pehlivanların güreşleri ve on iki küçük çocuğun müzik eşliğinde yaptığı hareketler de seyirciler tarafından beğenilmişti.³³

Yetim çocuklar, 8 Kasım’da da bir müsamere vermişler ve bu müsamereye gelen Hacı Bayram Kız Mektebi öğrencileri tarafından hediye olarak verilen on liradan dolayı kendilerine teşekkür etmişlerdi.³⁴ Yetim çocuklar, 10 Kasım günü öğleden sonra Şengül Hamamı yakınındaki mektepte Ankara’daki erkek mektepleri öğrencileri için bir müsamere vereceklerdi. Himaye-i Etfâl Cemiyeti, bundan geç haberdar olup mekteplere müsamerayı bildiremediğinden gazetede çıkan ilgili haberin bütün mektep öğrencileri için bir davetiye olarak kabul edilmesini istemişti.³⁵ Ayrıca eski Ayan üyesi Abdurrahman Şeref Bey, yetim çocukları görmek isteyince 14 Kasım günü Kâzım Karabekir Paşa, kendisini çocuklarla görüştürmüştü.³⁶

Bu süreçte Kâzım Karabekir Paşa, Erkân-ı Harbiye-i Umumiyedeki özel dairesinde kendisini ziyaret eden Anadolu’da Yenigün ve Hâkimiyet-i Milliye gazeteleri muhabirlerine çeşitli açıklamalarda bulunmuştu. Bu bağlamda çocuklara şefkatinin oldukça eski olduğunu, kendisinin de küçük yaşta babasını kaybettiğini açıklamış ve yetim çocuklara yönelik amacını şu şekilde özetlemişti: “*Bütün düşüncem, bütün emelim ilk fırsatta bu yavrularla meşgul olmak, onların acısını unutturmak, onlara Türklüğünü öğretmek, hayat adamı olarak yetiştirmek arzusuydu, onları bir araya toplayarak hakiki bir baba olmak hissiyle mütehasstim.*” Çocuklara yardım fırsatının Mütareke yapıldıktan sonra kendiliğinden doğduğunu belirten Paşa’ya göre Erzurum’daki görevi sırasında bu çocukları cami kapılarında ve sokaklarda bulması hiç de zor olmamıştı. Kendisi bu çocukları kurtarmayı hedeflerken sadece canlarını kurtarmayı değil, onlara çağdaş bir eğitim verip hayat için yetiştirmeyi de düşünmüştü. Ancak halkın yardım edecek

33 “Aziz Yavrularımızın Parlak Müsamereleleri”, *Anadolu’da Yenigün*, 6 Teşrin-i sâni 1338/1922, s. 1-2; Karabekir, *Çocuk Davamız*, s. 149-152. Kâzım Karabekir Paşa’ya göre Mustafa Kemal Paşa özellikle çocukların Sanayi Oyunu’ndan oldukça etkilenip takdir etmiş ve “*Bolşevikler bu kadar güzel ve tesirli bir oyun yapıp da esas mesleklerini propaganda yapamıyorlar.*” demişti. Bk. Karabekir, *Paşaların Kavgası*, s. 105.

34 “Şehit Yavrularının Bir Teşekkürü”, *Anadolu’da Yenigün*, 9 Teşrin-i sâni 1338/1922, s. 4.

35 “Şehit Yavruları ve Şehrimiz Mektepleri”, *Anadolu’da Yenigün*, 10 Teşrin-i sâni 1338/1922, s. 2.

36 Karabekir, *Günlükler (1906-1948)*, s. 826.

gücü olmadığından ordunun bütçesi dâhilinde bazı tasarruflar yaparak çocukları ordu içine almaya karar vermişti. Başlangıçta yetiştirdiği çocukları ordudan terhis edilen zanaatkârların yerine almıştı.³⁷ Çocukların elbiseleri, yattıkları, oynadıkları ve çalıştıkları yerler için düşünüldüğü gibi çok para harcanmamıştı; zira çocuklar bunları çalışarak elde etmişlerdi.³⁸

Haftanın bir gününü çocukların eğitimine ayıran ve bu konuya yönelik tüm Türkçe eserleri okuduğunu açıklayan Paşa, yabancı eserleri de incelemişti. Çocukların ruhuyla zihninin ve bedeninin birlikte gelişimi üzerine odaklanan bir eğitim ve öğretim başlattığını açıklamış ve bu sistemi altı ay sürdürdükten sonra işe yarayıp yaramadığını görmek için denetimde bulunmuştu. Denetimden olumlu sonuç alınması üzerine o bölgedeki halk bu mekteplere karşı sevgi göstermeye başlamış ve doğudaki tüm yetim ve kimsesiz çocuklar bu mekteplere gelmişti. Öğrenci sayısının artması üzerine, subay ve memur çocukları ile eğitime yeteneği olanları subay olarak yetiştirmek için mektebin idadî kısmına almıştı. İdadî kısmı ana sınıftan başlayarak birinci ve ikinci sınıfları içeren bir kurumdu. İdadî ana sınıfına kimsesiz kız çocuklarını da almak durumunda kalmıştı.³⁹

Bu açıklamaların ardından çocukların yaptığı işleri ayrıntılı bir şekilde aktaran Paşa, Doğu Darüleytamlarını ziyaret eden İngiliz, Fransız, Rus, Amerikalı ve diğer yabancıların yetimlerin gösterdiği yetenek karşısında hayrete düştüklerini de ifade etmişti. Böylece yabancılar, yetim çocukların kendi ülkelerindeki çocuklardan daha yetenekli olduğunu görmüşlerdi. Bu sırada Erzurum'da bulunan İngiliz Yarbay Alfred Rawlinson da İngiliz hükûmetine yetim çocukların başarılarını özetleyen bir rapor göndermişti. Raporda, çocukların bu başarısını yerinde görüp yararlanmak için Erzurum'a bir uzman gönderilmesi istenmişti.⁴⁰ Ankara'da çocukların müsamerelerine katılan Albay Mougın de çocuklardan oldukça

37 Kef. Sad, "Kâzım Karabekir Paşa Hazretleriyle Mühim Bir Mülakatımız", *Anadolu'da Yenigün*, 8 Teşrin-i sâni 1338/1922, s. 1.

38 Dad. Kef, "Gençliği Nasıl Yetiştireceğiz?", *Hâkimiyet-i Millîye*, 24 Teşrin-i sâni 1338/1922, s. 1; Karabekir, *Çocuk Davamız*, s. 214.

39 Kef. Sad, "Kâzım Karabekir Paşa Hazretleriyle Mühim Bir Mülakatımız", *Anadolu'da Yenigün*, 8 Teşrin-i sâni 1338/1922, s. 1-2.

40 Kef. Sad, "Kâzım Karabekir Paşa Hazretleriyle Mühim Bir Mülakatımız", *Anadolu'da Yenigün*, 8 Teşrin-i sâni 1338/1922, s. 2; Karabekir, *Çocuk Davamız*, s. 30-31. Kâzım Karabekir Paşa, Rawlinson'a yetim çocukların mekteplerini gezdirmiş ve Rawlinson, iyi bir eğitim alarak yetiştirilen bu çocukların başarısını görünce oldukça şaşırılmıştı. Bk. Alfred Rawlinson, *Ortadoğu Hatıraları 1918-1922*, yay. haz. Abdülhalük Çay, çev. Cengiz İ. Çay, T&K Yayınları, İstanbul 2016, s. 331.

etkilenmiş ve Kâzım Karabekir Paşa, çocukların Bursa ve İstanbul ziyaretlerinden söz ettiğinde bu seyahatin Paris'e kadar uzatılmasını önermişti.⁴¹

Kâzım Karabekir Paşa, Türk çocuğunun özel niteliklerine de değinmişti. Ona göre Türk çocuğuna hangi şekil verilirse o şekli hemen alması onu diğer dünya çocuklarından farklı kılıyordu. Bu olumlu özelliğe karşın Türklerin bir programa sadık kalmaması ve çağdaş ilerlemeyi izlememesi en önemli zayıf noktasıydı. Bu zayıflık Türklerin o ana kadar neden geri kaldığını da ortaya koymaktaydı. Bu nedenle çocuk eğitimi oyunlarla zenginleştirilmeli ve çocuklar her yerde aynı eğitimi almalıydı. Sanat mekteplerinin de önemine işaret eden Paşa'ya göre bu mekteplerin eksikliği de geri kalmışlığa neden olmaktaydı. Dolayısıyla yapılması gereken kız ve erkek şehit çocuklarının kurulacak fabrikaların yanında açılacak olan sanat mekteplerinde okutulmalarıydı.⁴²

Ankara'daki ziyaret ve etkinliklerini başarıyla tamamlayan yetim çocuklar, 23 Kasım akşamı trenle Bursa'ya gitmek için Ankara'dan ayrılmışlardı. Eğitimlerine Millî Mücadele'nin başlarında kapanan ve zaferin ardından yeniden açılan Bursa Askerî İdadisinde devam edecek olan çocukların programında ayrıca İstanbul seyahati de vardı.⁴³

3. Yetim Çocukların Bursa'dan İstanbul'a Gelişleri

Birinci Avcı Gürbüz Alayındaki 59 yetim çocuk⁴⁴, 13 Nisan 1923 sabahı Bursa'dan Mudanya'ya geçmiş ve aynı gün Seyrisefain İdaresinin gönderdiği Halep vapuruyla İstanbul'a doğru yola çıkmıştı. Çocuklar, İstanbul ziyaretlerini Bursa Türk Ocağının aracılığıyla gerçekleştirecek ve Bursa Askerî İdadisi Müdürü Yarbay İsmail Hakkı ve öğretmenlerinin gözetiminde İstanbul'a geleceklerdi.⁴⁵ Böylece İstanbul'a yetim

41 Dad. Kef, "Gençliği Nasıl Yetiştireceğiz?", *Hâkimiyet-i Milliye*, 24 Teşrin-i sâni 1338/1922, s. 1; Karabekir, *Çocuk Davamız*, s. 214.

42 Kef. Sad, "Kâzım Karabekir Paşa Hazretleriyle Mühim Bir Mülakatımız", *Anadolu'da Yeniğin*, 8 Teşrin-i sâni 1338/1922, s. 2.

43 "Şark Cephesi Şehit Yavruları Bursa'ya Gittiler", *Anadolu'da Yeniğin*, 24 Teşrin-i sâni 1338/1922, s. 2; Köstüklü, *age.*, s. 140.

44 "Şark Cephesi Yetimleri Dün Şehrimize Geldiler", *Tevhîd-i Efkâr*, 14 Nisan 1339/1923, s. 1; "Şark Vilayetlerimizin Yetimleri İstanbul'da", *Vatan*, 14 Nisan 1339/1923, s. 2; Karabekir, *Çocuk Davamız*, s. 158. İkdâm gazetesine göre 56, Vakıt gazetesine göre ise 60 yetim çocuk İstanbul'a gelmişti. Bk. "Şark Vilayetleri Yetimleri Şehrimizde", *İkdâm*, 14 Nisan 1339/1923, s. 2; "Şark Cephesi'nin Yetimleri ve Bursalılar Geldi", *Vakit*, 14 Nisan 1339/1923, s. 1.

45 "Kâzım Karabekir Paşa'nın Yetimleri", *Vakit*, 8 Nisan 1339/1923, s. 2; "Kâzım Karabekir Paşa'nın Çocukları", *Vakit*, 12 Nisan 1339/1923, s. 2; "Şark Yetimleri", *Tanin*, 13 Nisan

çocukların yanı sıra Öğretim Heyeti ve bandoları, Bursa milletvekili Muhiddin Baha [Pars] Bey, Bursa Türk Ocağı İdare Heyeti ve Muallimler Cemiyeti de dâhil olmak üzere 250 kişiden oluşan bir topluluk gelmişti.⁴⁶ Bursa Türk Ocağı Heyeti ile Bursa'daki öğretmenlerin İstanbul'a gelişleri iadeiziyaret amacını taşıyordu. Zira İstanbul'daki Mekâtib-i İptidaiye öğretmenleri, 20 Ekim 1922'de Gazi Mustafa Kemal Paşa'yı selamlamak için Bursa'ya gitmişlerdi ve bunun üzerine Bursa'daki öğretmenlerle Bursa Türk Ocağı İstanbul'daki meslektaşlarına iadeiziyaret etmeye karar vermişlerdi.⁴⁷

Yetim çocuklar ve Bursalı misafirler, İstanbul'a gelmeden önce Mudanya'daki şehitler abidesinin açılış törenine katılmışlardı.⁴⁸ Tören sırasında Alay Kumandanı bir konuşma yaparak, abidenin önemini vurgulamış ve yetim çocuklara şu sözlerle seslenmişti: “*Mudanya kasabası payidar oldukça bu hatıranın yaşayacağına eminim. Siz yavrular, ey Şark Cephesi'nin yetim evlatları, bu vatanın müstakbel ensâli [gelecek nesilleri], belki vatan uğrunda daha büyük harpler yaparsınız, vatan uğrunda kan akıtmayı ve şehitlerin aziz hatıralarını yâd etmeyi vazife biliniz!*” Sonrasında Alay Kumandanı, yetim çocuklardan birini kucaklamış ve sütuna sarı bayrak çözülünce kalın yazıyla şu satırlar okunmuştu: “(25 Haziran 336) Cuma günü ecnebilerin Mudanya'yı işgalinde yalnız başına şehri müdafaa ederken şehit olan ve bir düşman binbaşı ile bir zâbit ve bir neferini itlâf eden Mudanyalı Câmib oğlu Şükrü Çavuş'un istirahatgah-ı ebedisidir.”⁴⁹

Abidenin açılış töreninden sonra Mudanyalıların alkışları eşliğinde Halep vapuru yolcularını alarak İstanbul'a doğru iskeleden ayrılmıştı.⁵⁰ Vapurdayken çocuklardan bir denizci olarak yetiştirilmiş sekiz yaşındaki bir yetim, kaptanın refakatine verilmiş ve kendisine öğretmenleri, “*Haydi, işte deniz, vapuru kaldır, bizi İstanbul'a götür.*” demişlerdi. Çocuk hemen pusula başına geçerek, kaptanın yardımına ihtiyaç duymadan makine dairesine hareket emrini vermiş ve ilk düdüğü çalmıştı.⁵¹ Bu sırada diğer çocuklar, ülke coğrafyasını okurken

1339/1923, s. 3; “Şark Cephesi'nin Yetimleri ve Bursahlar Geldi”, *Vakit*, 14 Nisan 1339/1923, s. 1; Nâşid Hakkı, “Mudanya'da İstikbal ve Şühedâyı Takdis”, *Vakit*, 14 Nisan 1339/1923, s. 2.

46 “Şark Vilayetleri Yetimleri Şehrimizde”, *İkdâm*, 14 Nisan 1339/1923, s. 2; “Birinci Avcı Gürbüz Alayı İstanbul'da”, *Tanîn*, 14 Nisan 1339/1923, s. 1.

47 “Bursa Muallimleri Bugün Geliyor”, *İleri*, 13 Nisan 1339/1923, s. 3.

48 Nâşid Hakkı, “Mudanya'da İstikbal ve Şühedâyı Takdis”, *Vakit*, 14 Nisan 1339/1923, s. 2; “Şark Vilayetleri Yetimleri Şehrimizde”, *İkdâm*, 14 Nisan 1339/1923, s. 2.

49 Nâşid Hakkı, “Mudanya'da İstikbal ve Şühedâyı Takdis”, *Vakit*, 14 Nisan 1339/1923, s. 2.

50 Ömer Kemal, “Bursa Muallimleriyle Şark Yetimleri İstanbul'da”, *İleri*, 14 Nisan 1339/1923, s. 2.

51 “Şark Cephesi Yetimleri Dün Şehrimize Geldiler”, *Tevhîd-i Efkâr*, 14 Nisan 1339/1923, s. 1; Karabekir, *Çocuk Davamız*, s. 157-158.

öğrendikleri İstanbul'u görmek için vapurun ön kısmına toplanmışlardı. Deniz yolculuğu sırasında yetim çocukların bandosu çeşitli parçalar çalmış ve vapur alay bayraklarıyla donatılmıştı.⁵²

Yetim çocuklarla birlikte gelenleri karşılamak için İstanbul'daki çeşitli cemiyet ve heyetlerle Darüleytam öğrencileri tarafından hazırlıklar yapılmıştı.⁵³ Karşılama törenine yönelik bir yazıda, öncelikle vatan uğruna canlarını veren kahramanların birer emaneti olan bu "yavruların" layık oldukları şekilde karşılanmaları ve bunların gelecekte vatana yararlı birer insan olmaları için çalışanlara maddi ve manevi yardımlarda bulunulmasının bütün İstanbullular için bir görev olduğu belirtilmişti. İstanbul'a gelirken geçtikleri bütün şehirlerde kendilerine iyi davranılan ve menfaatlerine müsamereler düzenlenen bu çocukların İstanbul'da kendilerini kimsesiz ve terk edilmiş hissetmemeleri gerekiyordu.⁵⁴

Yetim çocuklar, vapurla şehre yaklaştıklarında İstanbul, Üsküdar ve Boğaziçi'ni görmüşlerse de buraların düşman işgalinden henüz kurtulmadığını kontrol bahanesiyle gümrük önünde uzun süre bekletildiklerinde anlamışlardı. Bu sırada çocuklar hep birlikte önce Türk Yılmaz Marşı'nı sonrasında İstiklâl Marşı'nı okumuşlardı.⁵⁵ Gümrük işlemleri tamamlandıktan sonra üç buçukta Sirkeci'ye gelinmiş ve burada çocukları resmî erkânın yanı sıra çeşitli heyet ve öğrencilerle birlikte kalabalık bir halk kitlesi coşkulu bir şekilde karşılamıştı. Yetim çocuklar, vapurdan inince Hacı Bekirzade Ali Muhiddin Bey tarafından kendilerine şeker hediye edilmişti. Ayrıca İstanbul'da çıkan İzci gazetesi tarafından çocuklara bir çiçek buketi takdim edilmişti. Bu karşılamanın ardından Sirkeci'den Şark Mahfili'ne doğru gerçekleştirilen yürüyüş sırasında önde Darüleytam bandosu, İzci müfrezeleri ve yetim çocukların bandosu yer almaktaydı. Öndeki iki süngülü çocuğun korumasında giden al bayraklı yetim çocuğun göğsünde kıtasının sancağının künyesi olan "Birinci Avca Gürbüz Alayı" yazılıydı. Manga koluyla hareket eden öğrenciler halkın samimi ve sürekli alkışları arasında "Yaşasın Küçük Gazilerimiz!" sesleri eşliğinde yürümüşlerdi. Babıalı, Ayasofya ve Divanyolu yoluyla Şark Mahfili'ne çıkan öğrenciler her taraftan alkışlarla selamlanmış ve

52 Nâşid Hakkı, "Mudanya'da İstikbal ve Şühedâyı Takdîs", *Vakit*, 14 Nisan 1339/1923, s. 2; "Şark Cephesi'nin Yetimleri ve Bursahlılar Geldi", *Vakit*, 14 Nisan 1339/1923, s. 1.

53 "Kâzım Karabekir Paşa'nın Yetimleri", *Vakit*, 8 Nisan 1339/1923, s. 2; "Şark Cephesi Yetimleri Yarın Geliyorlar", *İleri*, 12 Nisan 1339/1923, s. 1.

54 "Kâzım Karabekir Paşa'nın Çocukları", *Vakit*, 12 Nisan 1339/1923, s. 2.

55 Nâşid Hakkı, "Mudanya'da İstikbal ve Şühedâyı Takdîs", *Vakit*, 14 Nisan 1339/1923, s. 2. Kâzım Karabekir Paşa, Çocuklar Ordusu Marşı olarak Türk Yılmaz Marşı'nı yazıp bestelemişti. Bk. Karabekir, *Çocuk Davamız*, s. 40.

Şark Mahfili'nde kendilerine limonata ikram edilmişti. Şark Mahfili'nin önünde Refet Paşa'nın İstanbul'daki ilk günlerini hatırlatan büyük bir kalabalık vardı.⁵⁶ Burada bir konuşma yapan Bursa Milletvekili Muhiddin Baha Bey, Bursa Türk Ocağının üç dört ay önce İstanbul'a gelmeye karar verdiğini vurgulamış⁵⁷ ve devamında şunları söylemişti: “Biz Bursa halkı ve Erzurum yetimleri size uzaklardan selamlar getiriyoruz. Birbirimize kavuşmamız münasebetiyle söylemek istiyorum ki, hür Anadolu sizin hakkınızda derin bir muhabbetle doludur. İstedikleri İstanbul'un hürriyeti ve serbestisidir. ...”⁵⁸ Muhiddin Baha Bey'in konuşmasının ardından yetim çocuklar, ziyaretleri süresince kalacakları yer olan eski Harbiye Nezaretine gitmişler ve burada İstanbul Kumandanlığını selamlamışlardı. Sonrasında İstanbul'daki izci ve yetim kardeşleriyle tanışılmış ve esnaf gruplarının da katılımıyla Harbiye Nezareti Meydanı'nda geç vakte kadar zeybek oyunları ve millî danslar oynanmışlardı.⁵⁹

4. Yetim Çocukların İstanbul'daki Etkinlikleri

4.1. İlk Günkü Ziyaretler

Yetim çocuklar ve Bursalı misafirler, 14-18 Nisan 1923'teki ziyaretlerini bir program çerçevesinde gerçekleştirmişlerdi. Bu kapsamda 14 Nisan sabahı yetim çocuklar, Bayezid'e giderek İstanbul Kumandanı Selahaddin Âdil Paşa'yı ziyaret etmişler ve Paşa bu ziyaretten duyduğu memnuniyeti ifade etmişti.⁶⁰ Bu ziyaretin ardından Fatih ve Sultan Selim Türbelerini gezen çocuklar, İstanbul Valisi Ali Haydar [Yuluğ] Bey'i de ziyaret etmişlerdi. Ardından Türk Ocağı ve İptidai Muallimler Cemiyetine iadeiziyarete bulunmuşlardı. Sonrasında kendilerine Şark Mahfili tarafından bir çay ziyafeti verilmişti. Ziyafet sırasında altıncı sınıftan İrfan isimindeki bir çocuk, “Türklük” isimindeki şiiri istek üzerine birkaç kez okumuştur.⁶¹

56 “Birinci Avcı Gürbüz Alayı İstanbul'da”, *Tanîn*, 14 Nisan 1339/1923, s. 1; “Şark Vilayetleri Yetimleri Şehrimizde”, *İkdâm*, 14 Nisan 1339/1923, s. 2; “Şark Cephesi'nin Yetimleri ve Bursalılar Geldi”, *Vakit*, 14 Nisan 1339/1923, s. 1-2.

57 “Birinci Avcı Gürbüz Alayı İstanbul'da”, *Tanîn*, 14 Nisan 1339/1923, s. 1.

58 “Şark Cephesi'nin Yetimleri ve Bursalılar Geldi”, *Vakit*, 14 Nisan 1339/1923, s. 2.

59 “Birinci Avcı Gürbüz Alayı İstanbul'da”, *Tanîn*, 14 Nisan 1339/1923, s. 1; “Şark Cephesi'nin Yetimleri ve Bursalılar Geldi”, *Vakit*, 14 Nisan 1339/1923, s. 2.

60 “Yetimlerimiz Şehrimizde”, *İkdâm*, 15 Nisan 1339/1923, s. 3; “Bursa Heyetinin İkinci Günü”, *Tanîn*, 15 Nisan 1339/1923, s. 2. Ziyaret programı için bk. “Şark Yetimlerinin İstanbul'u Ziyaret Programı”, *İleri*, 14 Nisan 1339/1923, s. 2; “Şark Vilayetleri Yetimleri Şehrimizde”, *İkdâm*, 14 Nisan 1339/1923, s. 2.

61 “Şark Cephesi Yetimleri”, *Tevhîd-i Efkâr*, 15 Nisan 1339/1923, s. 3; “Misafirlerimizin Şehrimizde İkinci Günleri”, *İleri*, 15 Nisan 1339/1923, s. 1. Vatan gazetesine göre yeterli zaman olmadığı için

İkdâm gazetesi muhabiri de çocuklardan Tercanlı Rıza ismindeki küçük askerle bir görüşme gerçekleştirmişti. Kendisine en çok neyi sevdiği sorulduğunda Rıza; askerliği, vatanını ve subayını cevabını vermişti. Gelecekte asker olmak istediğini ve taşıdığı silahların kendisini düşmandan koruduğunu söyleyen Rıza, İstanbul'u çok güzel ve bayındır bir şehir olarak nitelendirmiş ve “*İstanbul’u mu, Anadolu’yu mu çok seviyorsun?*” sorusunu “*İstanbul ve Anadolu, her ikisi de birdir ve her ikisini de beraber seviyorum.*” şeklinde cevaplandırmıştı. Bu sırada Bursa Askerî İdadîsi Müdürü Yarbay İsmail Hakkı Bey de bir açıklamada bulunarak, yetimlerin Kâzım Karabekir Paşa tarafından Bursa’ya gönderildiğini ve Paşa’nın talebi üzerine mektebe alındıklarını söylemişti.⁶² Kâzım Karabekir Paşa’ya göre ise İsmail Hakkı Bey tarafından gönderilen telgraflarla öğretim kadrosundaki sıkıntılar ve yüksek bir eğitim alan yetim çocukların yeni öğrencilere örnek olması nedeniyle çocukların Bursa’da kalması istenmişti. Buna karşılık Paşa, yetim çocukların seyahatlerindeki amacın İstanbul’u görmek olduğunu, Bursa’daki mektep yeni açılacağından çocukların mektebin temelini oluşturması için o seneyi Bursa’da geçirmesi gerektiğini açıklamıştı. Ancak doğudaki akraba ve arkadaşları kendileriyle birleşmeyi istediklerinden barış yapıldıktan sonra yetim çocukların doğuya dönmelerini düşünmüştü. Bursa Askerî İdadîsi Müdür Muavininin de benzer içerikli bir telgraf göndermesi üzerine Paşa, doğuda akraba ve yakını olan 16 çocuğun bando ile birlikte doğuya dönmelerini, 47 çocuğun ise Bursa Askerî İdadîsinin temelini oluşturmasına karar vermiş ve bunu Müdafaa-i Milliye Vekili ile görüşüp Harbiye Vekâleti ve Bursa Askerî İdadîsine de bildirmişti.⁶³

14 Nisan günü Şark Mahfili’ne Darülfünun Talebe Birliği adına bir heyet de gelmişti. Heyet, İsmail Hakkı Bey’den Darülfünunu ziyaret etmeleri ricasında bulununca İsmail Hakkı Bey, yetim çocukların burayı da ziyaret edeceklerine söz vermişti.⁶⁴ Saat beşte tüm davetlilere yine Şark Mahfili’nde çay, pasta ve limonata ikram edilmiş ve saat sekiz buçukta aynı yerde büyük bir akşam ziyafeti

Sultan Selim Türbesi ziyaret edilememişti. Bk. “Yetim Misafirlerimizin İstanbul’da İkinci Günü”, *Vatan*, 15 Nisan 1339/1923, s. 2.

62 “Yetimlerimiz Şehrimizde”, *İkdâm*, 15 Nisan 1339/1923, s. 3. Konuya ilişkin Vatan gazetesinde farklı bir açıklama söz konusuydu. Buna göre TBMM’yi selamlamak için Ankara’ya gelen yetim çocukları, Erzurum’a göndermeyi uygun bulmayan Mustafa Kemal Paşa Bursa’da açılan Askerî İdadîye göndermişti. Bkz.: “Şark Vilayetlerimizin Yetimleri İstanbul’da”, *Vatan*, 14 Nisan 1339/1923, s. 2.

63 Karabekir, *Çocuk Davamız*, s. 97-101.

64 “Yetim Misafirlerimizin İstanbul’da İkinci Günü”, *Vatan*, 15 Nisan 1339/1923, s. 2.

düzenlenmişti.⁶⁵ Bu ziyafete askerî ve mülki erkânın yanı sıra İstanbul Maarif ve Darüleytam müdürleri katılmışlardı. Davetlilere verilen yemeğin ardından Darüleytam Müdürü Selahaddin Bey, bir konuşma yapmış ve Kâzım Karabekir Paşa'nın hayatından söz ederek şöyle demişti: “Paşa'nın bu kahraman yetimleri bugün bizim misafirimiz bulunuyor. Kâzım Karabekir Paşa yurda (4000) evlat kazandıran en büyük fatihtir.” Selahaddin Bey'den sonra Trabzon Valisi Hâzım Bey, yetim çocukların Sarıkamış'taki mekteplerini gördüğünü ve orada çocukların bir fabrikasının olduğunu söylemişti. Burası sıradan bir fabrika olmadığı gibi son derece zeki olan bu çocuklar burada yetişmişlerdi. Konuşmasının devamında, daha önce Kâzım Karabekir Paşa'yı tanımadığını ancak tanıdıktan sonra kendisinde büyük bir etki bıraktığını ifade ederek, “Bu yetimleri bize kazandıran büyük dâhinin çocuk yetiştirmekte kurduğu esaslar cidden şâyân-ı hayrettir. Vê ben isterim ki Kâzım Karabekir Paşa'nın mektep esasları Türkiye'nin her yerinde taammüm etsin [yayılsın]!...” demişti. Bunun dışında Hâzım Bey, iki yetim çocukla yaşadığı bir olayı şu sözlerle aktarmıştı: “... Sarıkamış'ta bir yerden geliyordum. Bu benim yavrulardan ikisi kol kola geçiyorlardı. Birkaç kadın: Yetimler! dediler. Bu yavrulardan biri döndü ve: Hayır! Biz yetim değiliz. Bizim babamız Kâzım Paşa'dır; dedi.”⁶⁶ Bu süreçte Kâzım Karabekir Paşa da Ankara'dan yaveri Yüzbaşı Nazmi Bey aracılığıyla evlatlarına özlemine ifade eden bir cümlesinin yer aldığı fotoğrafını göndermişti. Bu fotoğraf çocuklar arasında büyük bir sevinç uyandırmıştı.⁶⁷

4.2. Eğitim Kurumları ve Cemiyetlere Yapılan Ziyaretler

İstanbul'daki birçok eğitim kurumuna ziyarette bulunan yetim çocuklar, ilk olarak 15 Nisan 1923'te Çağlayan Darüleytamına gitmişlerdi. Bu ziyaret öncesinde Beyoğlu Caddesi'nde bir yürüyüş yapılp Hürriyet-i Ebediye Abidesi'ne gidilmişti.⁶⁸ Çocukların Beyoğlu'ndaki yürüyüşü üzerinden yapılan bir değerlendirmede, 15 Nisan günü Beyoğlu'nun çoktan beri görmediği bir manzaraya şahit olduğu vurgulanmıştı. 16 Mart 1920 tarihinden beri Türk askerlerinin bando ve trampet seslerini işitmeyen, Türk sancağının süngüler arasında dalgalandığını görmeyen Beyoğlu, yarının kahramanları olan Sarıkamış şehitlerinin yavruları tarafından

65 “Şark Cephesi Yetimleri”, *Tevhid-i Efkâr*, 15 Nisan 1339/1923, s. 3.

66 “Şark Vilayetlerimizin Yetimleri Şerefine”, *İkdâm*, 16 Nisan 1339/1923, s. 2.

67 “Kâzım Karabekir Paşa ve Evlatları”, *Vakit*, 21 Nisan 1339/1923, s. 3.

68 “Şehit Yavruları Şefkat Kucaklarında”, *Vakit*, 16 Nisan 1339/1923, s. 1; “Gürbüz Alayının Bir Cevlânı”, *Tanîn*, 16 Nisan 1339/1923, s. 1; “Şark Cephesi Yetimleri Beyoğlu'nda ve Çağlayan'da”, *Tevhid-i Efkâr*, 16 Nisan 1339/1923, s. 3.

tekrar fethedilmişti.⁶⁹ Benzer bir değerlendirmede ise “*Bu bir avuç kahraman Türk yavrusu dün o Türk düşmanı Beyoğlu’nu âdeta yeniden feth ve teshir etti [ele geçirdi].*” denilmişti.⁷⁰

Beyoğlu’ndaki yürüyüşün ardından Hürriyet-i Ebediye Abidesi ziyaret edilmişti. Bu sırada yetim çocukların müdürleri Yarbay İsmail Hakkı Bey, yetim çocuklara babalarının şehit düşme nedenlerini açıklamış ve onların da aynı görevi, aynı vatanperver duygularla yerine getirmeleri gerektiğini söylemişti. Abidenin tarihi hakkında bilgi verildikten sonra merhum Mahmud Şevket Paşa’nın kabri de ziyaret edilmiş ve bütün şehitlere dua okunmuştu. Buradan ayrılırken Nişantaşı Hamidiye Mektebi ve Halife’nin maiyetindeki piyade alayına mensup bir bölük tarafından yetimlere resmî selam verilmişti. Ardından Kâğıthane’deki Çağlayan Darüleytamına geçilmişti. Darüleytamın yetim kızları tarafından gerçekleştirilen karşılama törenini takiben yemek yenilmiş ve Darüleytam gezilmişti. Bu sırada yetim kızlar, yetim kardeşlerinin Darüleytamda bir müsamere vermelerini istemiş ve bu istek İsmail Hakkı Bey tarafından olumlu karşılanmıştı. Yetim çocuklar, uzun alkışlar eşliğinde Çağlayan’dan ayrılmışlardı.⁷¹

Yetim çocukların ziyaret ettiği diğer eğitim kurumları Büyük Reşit Paşa Numune Mektebi ile Darülfünundu. Bu çerçevede 16 Nisan’da Büyük Reşit Paşa Numune Mektebini ziyaret eden çocuklar, burada dersleri dinleyip⁷² ertesi gün de Darülfünuna gitmişlerdi. Ziyarete Bursa Milletvekili Muhiddin Baha Bey, Bursa öğretmenleri adına bir heyet ve Bursa Türk Ocağı mensuplarıyla İsmail Hakkı Bey de katılmışlardı. Çocuklar, önlerinde “*Birinci Gürbüz Alayı Sancağı*” ve omuzlarında silahlarıyla Darülfünuna geldiklerinde konferans salonunda toplanan hocalar ve öğrenciler tarafından uzun alkışlarla karşılanmışlardı.⁷³ Hukuk Fakültesinden Vâcîd ile Edebiyat Fakültesinden Esad isimli öğrenciler,

69 “Beyoğlu’nun Çoktan Beri Görmediği Bir Manzara”, *Tevhîd-i Efkâr*, 16 Nisan 1339/1923, s. 1; Karabekir, *Çocuk Davamız*, s. 159.

70 “Şark Cephesi Yetimleri Beyoğlu’nda ve Çağlayan’da”, *Tevhîd-i Efkâr*, 16 Nisan 1339/1923, s. 3.

71 “Şehit Yavruları Şefkat Kucaklarında”, *Vakit*, 16 Nisan 1339/1923, s. 1; “Şark’ın Yetimleri”, *Vatan*, 16 Nisan 1339/1923, s. 2; “Şark Cephesi Yetimleri Beyoğlu’nda ve Çağlayan’da”, *Tevhîd-i Efkâr*, 16 Nisan 1339/1923, s. 3. Yetim çocuklar, Kâzım Karabekir Paşa’nın ağabeyi Hamdi Karabekir’le Paşa’nın okuduğu Zeyrek’teki ilk mektebi de ziyaret etmişlerdi. Bk. Karabekir, *Çocuk Davamız*, s. 71.

72 “Şark Çocukları”, *Vatan*, 17 Nisan 1339/1923, s. 3.

73 “Darülfünunda”, *Vakit*, 18 Nisan 1339/1923, s. 3. 17 Nisan 1923’te yetimlerden oluşan bir heyet Müdür İsmail Hakkı Bey’in refakatinde Refet Paşa’yı ziyaret etmişti. Bk. “Şehrimizdeki Yetimler”, *İkdâm*, 18 Nisan 1339/1923, s. 2.

daveti kabul etmeleri nedeniyle teşekkürlerini iletmişlerdi. Esad konuşmasının devamında mezarları bile belli olmayan babalarının hayatı pahasına İstanbul'a kavuşan yetim yavrularına gençliğin sevgilerini sunmuştu. Ayrıca İstanbul'u Anadolu'ya kavuşturan ve ülkenin bağımsızlığını sağlayan büyük savaşların birer emaneti olan bu çocukların, milletin ve özellikle gençliğin kalbinde “*emin ve yıkılmaz bir melce [sığınak]*” bulacağını açıklamıştı. Aynı şekilde çocukları kurtaran Kâzım Karabekir Paşa'ya da Darülfünun adına teşekkür etmişti.⁷⁴

Bursa Milletvekili Muhiddin Baha Bey de bu “*ırfan ocağında*” bulunmakla hem Anadolu'da hem de İstanbul'da olduğu yönünde bir his taşıdığını açıklamıştı. Ona göre bu salonda “*şehit yavrularıyla*” Türk kültürünü temsil eden kadın ve erkeklerden oluşan aydın bir kitle bulunmaktaydı ve bu topluluğu bütün Bursalılar ve Anadolu da görmek istiyordu. Muhiddin Baha Bey ayrıca, Darülfünunun da yetim çocukların babaları gibi savaş sırasında birçok şehit verdiğini vurgulamış ve yakın bir zamanda İstanbul'un tamamıyla Türklerin olmasını dilemişti.⁷⁵ İdare Hukuku Hocası Muslihiddin Âdil Bey de “*şehit yavrularının*” huzurunda şehit babalarının hatrasını taşıdığını ve İstanbul halkının Millî Mücadele ve zaferde Anadolu ile ortak olduğunu söylemiş ve “*Ne biz, Anadolu'ya medyun-i şükranız [teşekkür borçluyuz].. Ne de Anadolu bize..*” dedikten sonra yetim çocukların geleceğine yönelik iyi dileklerini iletmişti. Sonrasında Darülfünun öğrencileri tarafından hazırlanan şeker paketleri yetim çocuklara verilmişti. Çocuklardan Vanlı İrfan, Feyzullah Sacit Bey'in “*Türklük*” şiirini okumuş ve şiirin her mısraı uzun alkışlar almıştı. Darülfünun öğrencilerinin, çocuklara laboratuvar ve kütüphaneleri gezdirmesinin ardından çocuklar Darülfünundan ayrılmışlardı.⁷⁶

Bu süreçte yetim çocuklar, kütüphanelerini zenginleştirmeleri için Darülfünun Talebe Birliğinden kendilerine faydalı eserlerin toplanmasında yardım istemişlerdi. Bunun üzerine Darülfünun Talebe Birliği bu eserleri bağışlayacak kişi ve kurumların verecekleri kitapları çocuklara iletmeyi kabul etmiş ve bağış yapacakların kitaplarını Birliğe göndermeleri rica edilmişti.⁷⁷

74 “Darülfünunda Bir İhtifâl”, *Tanîn*, 18 Nisan 1339/1923, s. 3; “Darülfünunda”, *Vakit*, 18 Nisan 1339/1923, s. 3.

75 “Kâzım Karabekir Paşa'nın Yavruları”, *İleri*, 18 Nisan 1339/1923, s. 3.

76 “Darülfünunda”, *Vakit*, 18 Nisan 1339/1923, s. 3. Vanlı Muammer'in Türklük şiirini okuduğu bilgisi için bk. “Kâzım Karabekir Paşa'nın Yavruları”, *İleri*, 18 Nisan 1339/1923, s. 3.

77 “Şark Yetimlerine Kitap”, *Tanîn*, 15 Mayıs 1339/1923, s. 3. Yetim çocuklara Kâzım Karabekir Paşa'nın büyük kardeşi Hamdi Karabekir Bey de dâhil olmak üzere bazı kişi ve kurumlarca kitap ve çeşitli hediyeler verilmişti. Bk. “Şark Cephesi Şehit Yavrularının Teşekkürü”, *Tanîn*, 17 Mayıs 1339/1923, s. 2; Karabekir, *Çocuk Davamız*, s. 179.

17 Nisan akşamı ise Mekâtib-i İptidaiye Muallimleri Cemiyeti, Bursa öğretmenleriyle Kâzım Karabekir Paşa'nın çocukları ve Bursa Türk Ocağı Heyeti şerefine Büyük Reşit Paşa Numune Mektebinde bir müsamere vermişti. Müsamereye son gelişmeleri gösteren bir filmle başlanmış, ardından Celâl Sâhir Bey İstiklâl Marşı ile bir şiir okumuş ve Darülelhân hanımları tarafından bir konser verilmişti. Sonrasında Osman Gazi Numune Mektebi Müdürü Besim Bey, Bursalıların gelişinden duyulan memnuniyeti içeren bir konuşma yapmış ve Bursa Milletvekili Muhiddin Baha Bey buna cevap vermişti. İsmail Hakkı Bey'in söylediği monologdan sonra gösterilen filmin ardından misafirler çay salonuna alınarak kendilerine çay ve pasta verilip müsamereye son verilmişti.⁷⁸ Galatasaray Sultanisi öğrencileri ise 29 Nisan akşamı yetim çocukları iftara davet edip bir müsamere düzenlemişlerdi. Yetim çocuklar kendilerine gösterilen sevgi ve nezaket karşısında teşekkürlerini sunarak mektepten ayrılmışlardı.⁷⁹

Kâzım Karabekir Paşa'nın çocuklarını ağırlayan bir diğer cemiyet, Himaye-i Etfâldi. Çocuklar, davet üzerine 1 Mayıs akşamı subay ve öğretmenleriyle birlikte cemiyetin Firuz Ağa'daki misafirhanesinde verilen iftara katılmışlardı. İftarın ardından millî şarkılar söylenmiş, çocuklar Türklük şiiriyle Gemici şarkısı gibi beğenilen parçaları okumuşlardı. Bu sırada Cemiyetin Genel Sekreteri Fuat Hulusi Bey bir konuşma yapmış ve yetim çocuklardan Şâkir de duygularını ziyaretçi defterine yazmıştı.⁸⁰

Yetim çocukların davetli olarak katıldığı bir diğer müsamere İstanbul İnâs Sultanisi öğrencileri tarafından verilmişti. 11 Mayıs'ta Darümuallimîn Konferans Salonu'nda düzenlenen bu müsamereye öğrenciler tarafından söylenen İstiklâl Marşı'yla başlanmıştı. Müsamerede başarılı temsillerde bulunmuş ve bestesini Halil Bey'in yaptığı Celâl Sâhir Bey'in "*Millî Ordunun Keşiş Dağı'na Hitabı*" isimli şarkı oldukça beğenilmişti. "*İstanbul'umuza Dair*" isimli Lale Devri'ni anlatan ve Nevşehirli İbrahim Paşa, Nedim ve kâtibinin rollerinin canlandırıldığı bir perdelik temsil de birçok kez alkışlanmıştı.⁸¹

4.3. Halife Abdülmecit Efendi'yi Ziyaret

Yetim çocuklar, İstanbul'daki önemli dinî mabetleri ve Halife Abdülmecit Efendi'yi de ziyaret etmişlerdi. Bu kapsamda çocuklar, 18 Nisan 1923'te müdür ve

78 "İptidai Muallimlerinin Müsameresi", *Vakit*, 20 Nisan 1339/1923, s. 3.

79 "Şark Yetimleri Galatasaray'da", *Tanin*, 30 Nisan 1339/1923, s. 2.

80 "Kâzım Karabekir Paşa'nın Yavruları", *İleri*, 3 Mayıs 1339/1923, s. 1; "Şark Cephesi Yetimleri Himaye-i Etfâl Cemiyetinde", *İkdâm*, 3 Mayıs 1339/1923, s. 3; Karabekir, *Çocuk Davamız*, s. 168.

81 "İstanbul Kız Sultanisinin Müsameresi", *Vatan*, 12 Mayıs 1339/1923, s. 3.

öğretmenleriyle birlikte Bayezid, Süleymaniye ve Ayasofya Camilerini, 20 Nisan'da Fatih Camiini ziyaret etmişlerdi. Bu sırada cuma namazını Fatih Camiinde kılan Halife Abdülmecit Efendi'ye resmî selam vermişlerdi.⁸² Buna yönelik bir değerlendirmede, “*Kâzım Karabekir'in bu terbiyeli yavruları*”nın Fatih Camiine gidip gelirken halkın içten tezahüratıyla karşılandıkları vurgulanmıştı. Çocukların yürüyüşlerini seyredenler, Sarkamış'ta şehit edilen ailelerinin acı hatıralarını derin bir şekilde hissediyorlardı. Bununla birlikte yetim çocuklar milletin geleceğini oluşturan ve Türklerin haklarını savunan yeni bir nesil olacaklardı.⁸³

Bu süreçte çocuklar, Halife Abdülmecit Efendi'nin daveti üzerine 21 Nisan akşamı Dolmabahçe Sarayı'na giderek iftar yapmışlardı. Sarayın bahçesinde geçit töreni yapan çocuklardan ikisi, yemekten sonra piyanoda İstiklâl Marşı ile Çocuklar Ordusu Marşı'nı çalarken Halife salona girerek çocukları izlemiş ve sarayın üst kat salonunda onları kabul edip hatıralarını sormuştu. Çocukların jimnastik hareketlerini izleyip onların yeteneklerini takdir etmiş ve eğitimlerinde rol oynayan öğretmenlere yönelik memnuniyetini dile getirmişti. Aynı şekilde bu çocukları kurtaranları takdir etmiş ve özellikle Kâzım Karabekir Paşa'ya çocukları yetiştirme konusunda gösterdiği çabadan dolayı teşekkürlerinin iletilmesini istemişti. Halife ayrıca, bu denli zinde ve azimli çocukların yetiştirildiğine dikkat çekerek vatanın geleceğinden ümitsiz olunmaması gerektiği mesajını vermişti.⁸⁴

4.4. Yetim Çocukların Müsamereleri ve 23 Nisan Millî Bayramı Kutlamaları

Yetim çocukların İstanbul'daki etkinlikleri arasında müsamereler önemli bir yer tutmaktaydı. Çocuklar İstanbul'a gelmeden önce Beyoğlu, Kadıköy ve İstanbul'da geliri kendilerine ait olmak üzere altı müsamere verecekleri haberi kamuoyuyla paylaşılmıştı.⁸⁵ Buna göre müsamerelerden ilki 15 Nisan 1923 akşamı saat dokuzda

82 “Şark Cephesi Yetimlerinin Ziyaretleri ve Müsamereleri”, *Tevhîd-i Efkâr*, 19 Nisan 1339/1923, s. 4; “Sarkamış Şühedâsının Yavruları Fatih'te”, *Tevhîd-i Efkâr*, 21 Nisan 1339/1923, s. 1; “Halife Hazretlerinin Cuma Namazı”, *Tevhîd-i Efkâr*, 21 Nisan 1339/1923, s. 3; “Cuma Namazı Merasimi”, *Tânîn*, 21 Nisan 1339/1923, s. 4.

83 “Sarkamış Şühedâsının Yavruları Fatih'te”, *Tevhîd-i Efkâr*, 21 Nisan 1339/1923, s. 1.

84 “Şark Yetimlerimiz Huzur-ı Hilâfet-penâhîde”, *İkdâm*, 23 Nisan 1339/1923, s. 2; “Şark Yetimleri Halife'nin Huzurunda”, *Vatan*, 23 Nisan 1339/1923, s. 2; “Şark Cephesi Yetimleri Sarayda”, *Vakit*, 23 Nisan 1339/1923, s. 3; “Halife Hazretleri ve Yetimlerimiz”, *Tevhîd-i Efkâr*, 23 Nisan 1339/1923, s. 2.

85 “Kâzım Karabekir Paşa'nın Çocukları”, *Vakit*, 12 Nisan 1339/1923, s. 2. Yetim çocukların temsilileri daha öncesinde Anadolu'nun çeşitli yerlerinde birkaç kez tekrar edilmiş ve oldukça beğenilmişti. Bk. “Şark Vilayetlerimizin Yetimleri İstanbul'da”, *Vatan*, 14 Nisan 1339/1923, s. 2.

Ferah Tiyatrosu'nda, ikincisi ertesi günü akşamı Kuşdili Tiyatrosu'nda ve diğerleri ise 23-26 Nisan akşamları Tepebaşı Tiyatrosu'nda verilecekti.⁸⁶ Bu müsamerelerin genel ismini Kâzım Karabekir Paşa “*İbret*” olarak belirlemişti.⁸⁷ Bunların kusursuz bir şekilde gerçekleştirilmesi için çaba sarf edildiğinden, İstanbul halkının bu hayırlı işe yardımcı olmayı vicdani bir görev sayarak müsamerelere katılacakları düşünülüyordu.⁸⁸

Çocuklar, İstanbul'a geldikten sonra da ilk verecekleri müsamerenin tarihi ilan yoluyla kamuoyuna duyurulmuştu. Buna göre Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın himayesindeki Kâzım Karabekir Paşa'nın yetiştirdiği “*Şark Yetimleri*” müsamerelerini 15 Nisan akşamı saat dokuzda Ferah Tiyatrosu'nda vereceklerdi.⁸⁹ Planlandığı gibi 15 Nisan akşamı verilen müsamereye İstanbul Kumandanı Selahaddin Âdil Paşa, Vali Ali Haydar Bey ve birçok gazeteci katılmıştı. Müsamere eğitsel bir amaç taşıyan numaralardan oluşuyordu. Büyük bir kısmı çocuk oyunlarından ve şiirlerden oluşan müsamerede çocuklar başarılı performanslarıyla seyirciler tarafından takdir görmüşlerdi. Müsamere kapsamında “*Küçük Süvari*” isimdeki şiirsel oyun çok beğenilmiş, eski mahalle ve köy mekteplerinin durumunu gösteren tek perdelik komedi oldukça başarılı bir şekilde canlandırılmıştı. Dikkat çeken numaralardan biri de Vanlı İrfan isimdeki bir yetimin okuduğu şiirdi. “*Türklük*” ismini taşıyan ve Türklerin kahramanlıklarından söz eden bu şiirin kıta aralarındaki “*Bize Türk derler!*” söylemi seyircileri oldukça heyecandırmıştı. Programda bahriyeye ait de birkaç sahne gösterilmiş ve “*Makine ve Mikrop*” isimli üç perdelik bir komedi sergilenmişti. Müsamerenin son sahnesinde ise beş çift küçük çocuk yağlı vücutlarıyla sahneye çıkıp güreşmişlerdi. Ardından ortaya bir pehlivan gelmiş ve küçük pehlivanlar ağabeylerinin üstüne atlayıp bir süre mücadeleden sonra onun sırtını yere getirmişlerdi. Bu sırada sahnenin iki tarafından iki çocuk iki levha ile ilerlemişti. Bu levhalardan birinde “*Küçük olsa da*” diğerinde ise “*Birlik kuvvettir*” ifadeleri yazılmış ve böylece müsamerelerin genel ismiyle uyumlu bir gösteri gerçekleştirilmişti.⁹⁰ Müsamerenin ardından İstanbul

86 “Şark Yetimleri”, *Tanîn*, 13 Nisan 1339/1923, s. 3. Darülelhân verdiği bir ilanla “Şark Yetimlerinin” 26 Nisan akşamı vereceği müsamereye özel olarak katılacağını açıklamıştı. Bk. *Vakit*, 26 Nisan 1339/1923, s. 3.

87 “Şark Çocukları”, *Vatan*, 17 Nisan 1339/1923, s. 3.

88 “Kâzım Karabekir Paşa'nın Çocukları”, *Vakit*, 12 Nisan 1339/1923, s. 2.

89 “Şark Yetimlerinin Müsameresi”, *Tanîn*, 15 Nisan 1339/1923, s. 4.

90 “Yetim Yavrularımızın Müsameresi”, *Tevhîd-i Efkâr*, 17 Nisan 1339/1923, s. 3; Karabekir, *Çocuk Davamız*, s. 161. Müsamere programı için bk. “Şark Çocukları”, *Vatan*, 17 Nisan 1339/1923, s. 3.

Valisi Ali Haydar Bey, çocukların becerileri hakkında “*Genç yavruların gösterdiği bu kabiliyet vatanın istikbali kadar parlak olmuştur.*” şeklinde bir ifade kullanmıştı. İstanbul Kumandanı Selahaddin Âdil Paşa da çocukları bilimsel tarzda eğitmek için sınırlı araçlarla yapılan bu temsillerin önemine değinmişti. Ona göre kullanılan araç-gereçleri yenileyerek bu temsillere yeni bir ruh verilebilirdi.⁹¹ Müsamerenin ardından yapılan bir değerlendirmeye göre yetimlerin bu oyunlarını gördükten sonra Kâzım Karabekir Paşa'nın oldukça büyük ve saygı değer bir kişi olduğunu bir kez daha takdir etmek gerekiyordu.⁹² Mehmed Âsım [Us] da Kâzım Karabekir Paşa'nın bir eğitim uzmanı olmasa da himayesindeki şehit çocuklarının hem hayatlarını koruduğunu hem de eğitimlerini sağladığını vurgulamıştı. Nitekim çocuklar müsamerede gösterdikleri yetenekleriyle ülkedeki en tanınmış eğitim uzmanlarının bile takdirini kazanmışlardı.⁹³

İkinci müsamerenin 16 Nisan'da yapılacağı açıklanmasına karşın bu müsamere çocukların yorgun olması nedeniyle önce 17 Nisan'a ertelenmiş, daha sonra da 18 Nisan akşamı Kuşdili Tiyatrosu'nda gerçekleştirilmişti.⁹⁴ Bu müsamerelere katılarak bir değerlendirme yapan Ahmed Emin [Yalman]'e göre müsamere sırasında yakınında oturan bir kişi gözyaşları içinde şunu söylemişti: “*Bu yavrular arasından hiçbir zaman bir Ali Kemal çıkamaz!*” Nitekim Ahmed Emin de bu çocukların arasından bir “*memleket haini*” çıkmayacağını düşünüyordu. Kendisi ayrıca, Türk kamuoyunun Lozan Konferansı ve seçim meseleleri nedeniyle çocukların İstanbul'a gelişlerini yakından izleyemediğini de öne sürmüştü. Burada önemli olan çocukların İstanbul'u ziyaret etmeleri değil, yeni Türk neslinin hayatın o günkü ihtiyaçlarına göre yetiştirilmesiydi. Çocukların verdiği müsamereler, Kâzım Karabekir Paşa'nın bu konuda oldukça başarılı olduğunu gösteriyordu. Paşa'nın Erzurum'daki deneyimleri, ülkenin eğitim sistemi açısından faydalı olabilecekti. Böylece Türkiye'de herhangi bir yabancı eğitim yöntemi değil, Paşa'nın Türklerin ihtiyaçlarından doğan ve denenmiş sistemini uygulamak mümkün olacaktı. Bu bağlamda müsamerelerin İstanbul'da bir süre daha devam etmesi ve Paşa'nın

91 “Şark Çocukları”, *Vatan*, 17 Nisan 1339/1923, s. 3.

92 “Yetim Yavrularımızın Müsameresi”, *Tevhîd-i Efkâr*, 17 Nisan 1339/1923, s. 3; Karabekir, *Çocuk Davamız*, s. 162.

93 Mehmed Âsım, “Kâzım Karabekir”, *Vakit*, 17 Nisan 1339/1923, s. 1.

94 “(Bursa)lı Misafirler ve Şark Cephesi Yetimleri”, *Tevhîd-i Efkâr*, 17 Nisan 1339/1923, s. 4; “Şark Yetimleri”, *İkdâm*, 17 Nisan 1339/1923, s. 2; “Şark Cephesi Yetimlerinin Ziyaretleri ve Müsamereleleri”, *Tevhîd-i Efkâr*, 19 Nisan 1339/1923, s. 4; Karabekir, *Çocuk Davamız*, s. 163.

eğitim sisteminin gazete sütunlarında incelenip analiz edilmesi oldukça faydalı olacaktır.⁹⁵

Benzer bir değerlendirmede, yeni Türk neslini hayata hazırlayacak eğitim yöntemi olarak “*Kâzım Karabekir Paşa sisteminin*” kabulünü düşünenlerin oldukça fazla olduğuna işaret edilmişti. Doğu’daki şehit yavrularını yetiştirmek için uygulanan ve başarılı olduğu görülen bu sistemin oluşturulmasında gelişmiş yabancı ülkelerin son ilerlemeleri de dikkate alınmıştı. Kâzım Karabekir Paşa sisteminin en büyük değeri, bütün bu yenilikleri içermesi kadar Türklerin ruhuna ve yaşamsal ihtiyaçlarına da uygun olmasıydı. Bunun canlı örneği de Paşa’nın üç sene içinde bizzat yetiştirdiği Doğu’daki şehit yavrularıydı.⁹⁶

Yetim çocuklar İstanbul’da buldukları sırada sözü edilen altı müsamerenin dışında başka müsamereler de vermişlerdi. Bunlardan Ramazan eğlenceleri kapsamında 28 Nisan akşamı Tepebaşı Tiyatrosu’nda verilecek müsamereye Darülelhân hanımları da katılacaktı.⁹⁷ Bunun dışında genel istek üzerine 4 Mayıs akşamı Ferah Tiyatrosu’nda, altı ile on sekiz yaşları arasındaki çocuk grubu izleyicilere önemli öğütlerin verildiği bir müsamere daha gerçekleştirilmişti. Bu müsamerede sanayi hayatına ilişkin gösteriler sergilenmiş ve bir demet çiçekle hava, sağlık, güzellik ve temizlik hakkında öğütler verilmişti. Ayrıca Türk Yılmaz Marşı içten bir şekilde okunmuş ve Küçük Pehlivanlar sahnesi başarıyla sergilenmişti. Gemici Şarkılı sahnesinde ise Kâzım Karabekir Paşa’nın Sarıkamış’ta yaptırdığı suni gölde elektrikle çalışan vapurda öğrenilenler bir şarkı eşliğinde izleyicilere sunulmuştu. Sonrasında Türklük şiiri okunmuş ve eski Sıbyan Mekteplerinin olumsuzluklarını sergileyen bir piyes gösterilmişti. Müsamere çocuklardan birinin okuduğu “*Türk’ün Avrupa’ya Hitabı*” başlıklı şiirle sona ermişti.⁹⁸

Yetim çocuklar, İstanbul’daki son iki müsamerelerini 10 ve 13 Mayıs 1923’te vermişlerdi. Bu çerçevede 10 Mayıs’ta Ferah Tiyatrosu’nda İstanbul Sultani ve İptidai Mektepleri öğretmenlerine verilen müsamerede, İstanbul Vilayeti Maarif Müdürü Safvet Bey’in yanı sıra çeşitli mekteplerin öğretim kadrosu

95 Ahmed Emin, “Karabekir Yavruları”, *Vatan*, 30 Nisan 1339/1923, s. 1; Karabekir, *Çocuk Davamız*, s. 165-167.

96 “Kâzım Karabekir Paşa’nın Yavruları”, *İnci*, No: 11, Haziran 1339, s. 6; Karabekir, *Çocuk Davamız*, s. 175.

97 “Yetimlerin Müsameresi”, *İleri*, 28 Nisan 1339/1923, s. 4.

98 *Tevhîd-i Efkar*, 3 Mayıs 1339/1923, s. 4; “Karabekir Yavrularının Vedai”, *Tanîn*, 6 Mayıs 1339/1923, s. 2; Karabekir, *Çocuk Davamız*, s. 171-172.

hazır bulunmuştu. Müsamereye gelenler arasında Darülmualîmin ve Mekâtib-i Sultaniye öğrencileri ve Büyük Reşit Paşa Numune Mektebi izcileri de vardı. Müsamere saat on ikide başlamış ve daha önce de oynanan Makine ve Mikrop, Gemici Şarklı İbreti, Küçük Süvariler, Küçük Pehlivanlar ve Hâlâ Bu Mektep isimli oyunlar başarılı bir şekilde sergilenmişti. Türklük şiirinin de okunduğu bu müsamere saat dörtte sona ermişti.⁹⁹ İstanbul'daki son müsamere, İstanbul Türk İzicileri yararına yetim çocuklarla Darüelhânın katılımıyla 13 Mayıs'ta Tepebaşı Tiyatrosu'nda verilmişti. Bu müsamerede ayrıca Darüelhân hanımlarının senelik konseri, izciler tarafından bahçede spor eğlenceleri ve çeşitli eğlenceler de yapılmıştı.¹⁰⁰ Müsamerenin sonunda “*Kâzım Karabekir Paşa'nın yavrularına*” Maarif Müdüriyeti tarafından süslü ciltli ve kurdelelerle sarılı çeşitli kitaplar hediye edilmişti.¹⁰¹

Yetim çocukların İstanbul'daki önemli etkinlikleri arasında 23 Nisan Millî Bayramı'na katılmaları da vardı. Nitekim İstanbul'da büyük bir coşkuyla ilk kez kutlanan bu bayrama Kâzım Karabekir Paşa'nın Birinci Avcı Gürbüz Alayı da katılmıştı. Tören sırasında yetim çocuklar halkın coşkulu alkışları arasında yürümüşlerdi.¹⁰²

5. Yetim Çocukların Bursa'ya Dönüşleri

Yetim çocuklar İstanbul'daki ziyaret ve etkinliklerini tamamladıktan sonra 22 Mayıs 1923'te Bursa'ya dönmüşlerdi. Kendilerinden önce Bursa Türk Ocağı üyeleriyle diğer Bursalı misafirler, 18 Nisan'da İstanbul'dan ayrılmışlardı.¹⁰³ Yetim

99 “Büyük Müsamere”, *Vakit*, 9 Mayıs 1339/1923, s. 4; “Şark Cephesi Yetimleri”, *Vakit*, 11 Mayıs 1339/1923, s. 4; “Yetimlerin Veda Müsameresi”, *Vatan*, 11 Mayıs 1339/1923, s. 3; “Kâzım Karabekir Paşa'nın Yavruları”, *İleri*, 11 Mayıs 1339/1923, s. 2. Râif Necdet'e göre Sankamış şehitlerinin çocuklarını sağlıklı ve mutlu yaşatabilmek, vatana faydalı bireyler olarak yetiştirebilmek şehitlere karşı olan borcu ödetebilirdi. Nitekim Kâzım Karabekir Paşa bu büyük borcu Türk milleti adına ödemeyi başarmıştı. Bk. Râif Necdet, “Şehit Yavrularına”, *İleri*, 11 Mayıs 1339/1923, s. 3; Karabekir, *Çocuk Davamız*, s. 173.

100 *İleri*, 12 Mayıs 1339/1923, s. 4; Karabekir, *Çocuk Davamız*, s. 72.

101 “İzciler Menfaatine Verilen Müsamere”, *Vakit*, 15 Mayıs 1339/1923, s. 3. İstanbul Vilayeti Maarif Müfettişlerinden Ahmed Hâlid Bey de yetim çocuklara 1.250 kitap hediye etmişti. Bk. “Şark Yetimlerine Bir Hediye”, *Vakit*, 15 Mayıs 1339/1923, s. 3.

102 “İstanbul'da 23 Nisan İnkılabı Dönümünün Büyük ve Derin İzleri”, *Vakit*, 25 Nisan 1339/1923, s. 2; “Millî Bayram Alayı”, *Tanin*, 25 Nisan 1339/1923, s. 1.

103 “Şehrimizdeki Yetimler”, *İkdâm*, 18 Nisan 1339/1923, s. 2; “Kâzım Karabekir Paşa'nın Çocukları”, *Vakit*, 21 Mayıs 1339/1923, s. 2; “Karabekir Yavrularının Hareketi”, *Tanin*, 22 Mayıs 1339/1923, s. 3; Karabekir, *Günlükler (1906-1948)*, s. 861.

çocukların İstanbul'dan ayrılmalarından önce 17-19 Mayıs 1923 tarihlerinde Ramazan Bayramı kutlanmıştı. Bu sırada Gazi Mustafa Kemal Paşa ile Kâzım Karabekir Paşa çocuklara tebrik yazısı göndermişlerdi. Gazi Mustafa Kemal Paşa tebrik yazısında, çocukların her birinin gözlerinden öperek bayramlarını tebrik ettiğini belirtmiş ve hepsinin vatana faydalı bireyler olarak mutlu olmalarını Allah'tan dilemişti. Kâzım Karabekir Paşa da çocuklarına mutlu bayramlar dileyip gözlerinden öpmüştü.¹⁰⁴ Çocukların ayrılışı sırasında yapılan bir değerlendirmede, “İstanbul Türklüğüne” doğuda yetişen yeni neslin inanç ve kararını başarıyla gösteren şehit yavrularına iyi yolculuklar dilenmişti.¹⁰⁵

Yetim çocuklar da ayrıldıkları sırada “Şark Cephesi Şehit Yavruları” imzasıyla İstanbul halkına hitaben bir veda mektubu yazmışlardı. Kendilerini öksüz ve yetim olarak nitelendiren çocuklar, doğuda büyük acılar çektiklerini ifade etmiş ve Kâzım Karabekir Paşa'nın koruması altında ilk kültür ve eğitimlerini aldıklarını belirtmişlerdi. Böylece geleceğe emin bir şekilde bakma imkânını elde etmişlerdi. İstanbul'a gerçekleştirdikleri bu ilk ziyaretlerinden büyük bir mutluluk ve memnuniyetle söz eden çocuklar, İstanbul halkının misafirperverliğinden de duygulandıklarını söylemişlerdi. Bundan dolayı teşekkürlerinin kabulünü İstanbul halkından ve buradaki kardeşlerinden rica etmişler ve İstanbul'a yüzlerin daha özgür ve mutlu güleceği bir çevre ve zaman dileyerek veda etmişlerdi.¹⁰⁶

Sonuç

Kâzım Karabekir Paşa, askerlik yaşamı boyunca yetim çocuklarla ilgilenmiş ve onları açtığı okullarda eğiterek topluma kazandırmıştır. Bu çerçevede Mondros Mütarekesi'nin ardından görev yaptığı 15. Kolordu Kumandanlığı döneminde savaş ve Ermeni mezalimi sonucu yetim kalan çocukları koruması altına alarak, 1 Mayıs 1920'de Erzurum Çocuklar Ordusunun teşkilatını kurmuştur. Bu ordunun kumandanlığıyla Birinci Avcı Gürbüz Alayının fahri kumandanlığını üstlenerek, Sarkamış'ı bir Çocuklar kasabası haline getirmiş ve çocuk eğitiminde mesleki eğitime ağırlık vermiştir.

Birinci Avcı Gürbüz Alayındaki yetim çocuklardan bir kısmı Ankara ve İstanbul'a iki önemli ziyaret gerçekleştirmiştir. Çocuklar, Kâzım Karabekir Paşa'yla birlikte

104 “Şark Cephesi Yetimlerine Bayram Tebriki”, *Tevhîd-i Efkâr*, 28 Mayıs 1339/1923, s. 3.

105 “Karabekir Yavrularının Hareketi”, *Tanîn*, 22 Mayıs 1339/1923, s. 3.

106 “Şark Cephesi Şehit Yavrularının İstanbul Halkına Teşekkür ve Veda”, *Tevhîd-i Efkâr*, 22 Mayıs 1339/1923, s. 4.

11 Ekim 1922 tarihinde önce Trabzon'dan İnebolu'ya gelmişler, ardından Kâzım Karabekir Paşa 15 Ekim'de, çocuklar ise 24 Ekim'de Ankara'ya varmıştır. Çocuklar, Ankara'da askerî ve mülki yetkililerin yanı sıra kalabalık bir halk kitlesi tarafından karşılanmış ve ilk olarak TBMM ziyaret edilmiştir. Ankara'da kaldıkları bir ay boyunca Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın da izlediği müsamereler vermiş ve 23 Kasım 1922'de Ankara'dan ayrılarak Bursa'ya gitmişlerdir.

Bursa'da açılan Askerî İdadinin temelini oluşturan yetim çocuklar, Bursa Türk Ocağının düzenlediği bir yolculukla 13 Nisan 1923'te önce Mudanya'ya gelip burada şehitler abidesinin açılış törenine katılmış ve ardından İstanbul'a geçmişlerdir. Çocukları gelişlerinde, askerî ve mülki yetkililerin yanı sıra kalabalık bir halk kitlesi coşkulu bir şekilde karşılamıştır. 22 Mayıs 1923 tarihine kadar İstanbul'da kalan çocuklar, Ankara'da olduğu gibi birçok etkinlikte bulunmuşlardır. Bu kapsamda Çağlayan Darüleytamı, Darülfünun ve Himaye-i Etfâl Cemiyetinin de içerisinde yer aldığı bazı kurumları ve Halife Abdülmecit Efendi'yi ziyaret etmişlerdir. Ayrıca Ankara'da olduğu gibi izleyicilerin oldukça beğendiği müsamereler vermiş ve İstanbul'da büyük bir coşkuyla ilk kez kutlanan 23 Nisan Milli Bayramı'na katılmışlardır. Böylece otuz dokuz gün süren İstanbul ziyaretini de başarılı bir şekilde tamamlayarak tekrar Bursa'ya dönmüşlerdir.

Kâzım Karabekir Paşa'nın Doğu Cephesi'nde himayesine alıp yetiştirdiği yetim çocukların Ankara ve İstanbul ziyaretleri, Türk kamuoyunun ilgisini yetim çocuklara çekmesi adına olduğu kadar, Kâzım Karabekir Paşa'nın toplumsal duyarlılığını ve çocukların eğitimine yönelik katkılarını göstermesi açısından da önem taşımaktadır. Gezi boyunca yetim çocukların etkinlikleri kamuoyunda ayrıntılı bir şekilde gündeme gelmiş ve Kâzım Karabekir Paşa'nın eğitime yönelik çabalarının ne denli önemli ve gelecek açısından faydalı bir model olduğuna değinilmiştir.

Kaynaklar

Resmî Yayınlar¹⁰⁷

TBMM. Zabıt Ceridesi

Sürelî Yayınlar

Anadolu'da Yenigün

Hâkimiyet-i Milliye

İkdâm

İleri

İnci

Tanîn

Tevhîd-i Efkâr

Vakit

Vatan

Araştırma ve İnceleme Eserler

Aslan, Yavuz, “Millî Mücadele Yıllarında Erzurum’da Halkı Bilinçlendirme ve Bilgilendirme Faaliyetlerinde Önemli Bir Tiyatro: İbret Yeri”, *9. Uluslararası Atatürk Kongresi, Amasya 12-15 Kasım 2019, Bildiriler*, C III, Yay. Haz. Erdem Ünlen, H. Aytuğ Tokur, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2021, s. 2563-2601.

Atatürk’ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1991.

Çiftçi, Ali, *Kâzım Karabekir’in Siyasal Hayatı*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2005.

Eski, Mustafa, “Kâzım Karabekir Paşa’nın Kastamonu’dan Geçışı”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C XI, S. 32, Temmuz 1995, s. 433-440.

Karabekir, Kâzım, *Çocuk Davamız*, yay. haz. Ziver Öktem, 2. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2019.

Karabekir, Kâzım, *Çocuklara Öğütlerim*, yay. haz. Faruk Özerengin, Emre Yayınları, İstanbul 1995.

107 Resmî ve süreli yayınların tam künyeleri dipnotlarda verilmiştir.

Karabekir, Kâzım, *Günlükler (1906-1948)*, Çeviriyazı: Budak Kayabek, haz. Yücel Demirel, C 2, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2009.

Karabekir, Kâzım, *İstiklâl Harbimiz*, C 2, 3. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2010.

Karabekir, Kazım, *Paşaların Kavgası*, yay. haz. Faruk Özerengin, 6. Baskı, Emre Yayınları, İstanbul 2005.

Kırzıoğlu, M. Fahrettin, *Kâzım Karabekir*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1991.

Köstüklü, Nuri, *Kâzım Karabekir ve Eğitim*, 5. Baskı, Çizgi Kitabevi Yayınları, Konya 2009.

Küçük, Cevdet, "Kâzım Karabekir (1882-1948)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C 25, Ankara 2002, s. 150-152.

Rawlinson, Alfred, *Ortadoğu Hatıraları 1918-1922*, yay. haz. Abdulhalûk Çay, çev. Cengiz İ. Çay, T&K Yayınları, İstanbul 2016.

Sarıkaya, Makbule, "Bir "Çocuk Kasabası" Sarıkamış", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Yıl 11, S. 23, Erzurum 2004, s. 237-243.

Uludağ, Zekeriyya, "Kâzım Karabekir'in Eğitimle İlgili Düşüncelerinin Değerlendirilmesi", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C XIII, S. 38, Temmuz 1997, s. 471-500.

İnternet Kaynakları

Erat, Muhammet, "Kâzım Karabekir (1882-1948)", *Atatürk Ansiklopedisi*, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/kazim-karabekir-1882-1948/>, son erişim tarihi: 10.03.2022.

